

TÜRK AYDINININ ANADOLU'YA YÖNELİŞİNDE BALKAN SAVAŞLARI'NIN ROLÜ

Yrd. Doç. Dr. Funda Selçuk ŞİRİN*

ÖZET

Balkan Savaşları, Türk aydını üzerinde farklı açılardan travmatik etkiler bırakan bir savaştır. İstanbul'a yapılan yoğun göçmen akını, top seslerinin saraydan dahi duyulması halk ve aydınlar üzerinde derin izler bıraktı. Savaşın ve bölgeden geri çekilişin yarattığı sarsıcı etkinin örnekleri, dönem içinde kaleme alınan edebi eserlere, anılara ve basına da yansdı. Savaş yılları özellikle Türk milliyetçiliğine yapılan vurgunun hat safhaya ulaştığı bir dönem oldu. İmparatorluğun böylesi çalkantılı bir sürecine tanık olan Cumhuriyet döneminin yönetici kuşağı da savaşın yarattığı olumsuz etkiden kendisini koruyamadı. Balkanlar'ın kaybedilmiş olması, aralarında Balkan topraklarında doğmuş olanların da bulunduğu bu kuşak için vatan kaybetmenin acısını en derinden hissettiren olay oldu. Bu acı ile elde kalan tek vatan olan Anadolu'ya tutunan Cumhuriyetin bu ilk kuşak yönetici elitlerinin Anadolu'ya yönelişi bir zorunluluğun da sonucuydu. Milli kimlik inşası noktasındaki en önemli unsur olan toplumun kendini ait hissedeceği toplumsal bir mekân ihtiyacı, Anadolu ile giderilecektir. Türk aydınının bu tarihten sonraki Anadolu vurgusu arkasında yeni bir vatanın yaratılma ihtiyacı da etkilidir. Yeni vatan tarihi, psikolojik ve coğrafi olarak her yönden inşa edilmeye çalışılır.

Anahtar Kelimeler: *Balkan Savaşları, Anadolu, Milli Kimlik, Türk milliyetçiliği, Türk aydını*

THE ROLE OF BALKAN WARS ON TURKISH INTELLIGENTSIA'S DRİFT TO ANATOLIA

ABSTRACT

Balkan Wars left different traumatic effects on Turkish intelligentsia. Large mass of immigrants coming to İstanbul and the beats of cannons which was even audible from the palace affected deeply both the public and intelligentsia. The examples of shocking effects of war and retreat from the territory can be traced in the literary works, memories and journals published in that period. The years of war

* Kocaeli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, fundaselcuksirin@gmail.com

were a period in which the emphasis on Turkish nationalism was on the rise. The administrative generation of Republic, who once witnessed such a tempestuous period of Empire, could not protect themselves from the devastating effects of the war. The loss of Balkans was a grievous incident of losing home for the generation who had been born there. It was essential to get to Anatolia for the first generation governor elites of Republic as Anatolia was the only home to be kept. The need of a social location, which is the most important factor of constructing a national identity, would be satisfied with the existence of Anatolia. From this date on, the need of creating a new country lies behind the stress of Turkish intelligentsia upon Anatolia. The new country was to be created in terms of historical, psychological and geographical aspects.

Key words: Balkan Wars, Anatolia, National identity, Turkish nationailism, Turkish intelligentsia.

Giriş

Balkan Savaşları; dönemin aydınları, yöneticiler ve halk için vatan kaybetmenin acısını en derinden hissettiren savaş oldu. Savaş sonundaki kayıplar, halk ve aydınlar üzerinde farklı açılardan tesir ettiği gibi derin izler de bıraktı. Osmanlı-Türk aydın ve bürokratının “*vicdanları kadar emin*”¹ oldukları bir bölgenin kaybedilmiş olması, travma etkisi yarattı. Bu etki, en canlı şekilde dönem içindeki edebi literatüre yansımıştır. Yaşananları anlatmak için kullanılan söylem ve kavramlar, savaşın yarattığı sarsıcı etkiyi ortaya koyar. Bu edebi literatürde Balkan Savaşları sonundaki durum, ağırlıklı olarak lekelenmek, milli bir onur yarası, bir felaket olarak değerlendirildi. Bu ifadeler, dönemin baskın söylemlerine örnektir ve farklı türden edebi metinlerde, gazete yazılarında sıkça kullanılmıştır.² Savaşın acı bilançosu, kayıplar, göç ve topraklarını terk ederek yaşamları dramatik bir şekilde değişen insanlar, roman ve hikâyelerin temel konuları arasındadır.³ Özellikle şiir, bu etkinin en canlı şekilde yansıdığı edebi türdür. Konu ile ilgili şiirlerde Balkanlı devletler ağır bir şekilde eleştirilir.⁴

¹ Rıfat Uçarol, Gazi Ahmet Muhtar Paşa (1839-1919) Askeri Siyasi Hayatı, İstanbul, Filiz Kitapevi, 1989, s.367

² Balkan Savaşlarının Türk aydını üzerindeki etkisi için bkz., Funda Selçuk Şirin, “The Traumatic Legacy of The Balkan Wars for Turkish Intellectuals” War and Nationalism, The Balkan Wars, 1912-1913, and Their Sociopolitical Implications, Edited by, Hakan Yavuz and İsa Blumi, Utah Press, 2013, pp.679-703.

³ Nesime Ceyhan, II. Meşrutiyet Dönemi Türk Hikâyesi(1908-1918), İstanbul, Selis Yayınları, 2009, ss.119-287.

⁴ Haluk Harun Duman, Balkanlara Veda Basın ve Edebiyatta Balkan Savaşı (1912-1913), İstanbul, Duryap Yayıncılık, 2005

İdeolojik bir savaş olarak değerlendirilen⁵ Balkan Savaşları'nın düşünsel alandaki en önemli etkilerinden biri, milli kültür inşası alanında görüldü. Savaşın yarattığı travma her alanda Türk milliyetçiliğine yönelişi artırmış, Anadolu'dan Halkçılığa hatta yayılcı ve irredantist Turancılığa kadar uzanan bir milliyetçilik yelpazesinin oluşmasına yol açmıştır.⁶ Savaştan bir süre önce 25 Mart 1912'de kurulan Türk Ocakları ve Türk Yurdu Dergisi'nin faaliyetleri ile Türkçülüğün gelişiminde büyük bir ivme kazanılmaya başlandı. 1913'teki Babıâli baskını ile iktidarı ele geçiren İttihat ve Terakki Fırkası'nın Türkçülük ideolojisini benimsemesi, milli kültür inşası sürecini hızlandırdı.⁷ Balkan Savaşları'ndan sonra Türk milliyetçiliğinin canlanmasında bizzat savaşın yarattığı ağır ortam etkili oldu. Savaş yılları, olup bitenleri milliyetçi bir gözle takip edecek, dil, kültür ve ortak tarihe önem veren ve vurgu yapan bir kuşağın oluşmasına zemin hazırladı. Özellikle kayıplar ve imparatorluktan kopuş, bu kuşak tarafından büyük bir tepki ile karşılanmaya başladı. Bu kuşak, aynı zamanda savaşın belirlediği ortamda Anadolu'nun kapısını da aralayacaktır.

Balkan Savaşı Öncesinde Anadolu Algısı

Reşat Nuri Güntekin, Osmanlı-Türk aydınının Balkan Savaşları öncesindeki Anadolu algısını ortaya koyarken iki noktaya dikkat çeker. Güntekin'e göre bu algıda hâkim durum, Anadolu'ya yapılan haksızlıktır. Zira Anadolu o güne kadar sadece bir asker ve zahire deposu olarak görülmüştür. Ancak Güntekin, Balkan Savaşları'ndan sonra Anadolu'ya yönelik bir ilginin de gelişmeye başladığını yazar.⁸ Balkan Savaşları

⁵ Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler, İstanbul, Hürriyet Yayınları Vakfı, 1988, Cilt: 3, s. 559.

⁶Erol Köroğlu, Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) Propagandadan Milli Kimlik İnşasına, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, ss. 99-117.

⁷David Kushner, Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876-1908), Çev. R. Ertem, F. Erdem, İstanbul, Kervan Yayınları, 1979, ss. 9-30; Yusuf Sarıay, Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları (1921-1931), İstanbul, Ötügen Yayınları, 1994, ss. 127-137; Masami Arai, Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, ss.112-123; Füsün Üstel, Türk Ocakları (1912-1931), İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, ss. 51-60.

⁸“Sene 1913; Büyük Muharebe eli kulağında O zamanın gençliği Osmanlı devletiyle beraber memleketi de bir uçuruma doğru götüren sebeplerden bazılarını yalan yanlış sezinlemeğe başlamıştı. Bunlardan biri Anadolu'ya yapılmakta olan haksızlıktı. Asırlardan beri bütün kuvvet İstanbul'a verilmişti. Devlet Adamları, iş adamları Anadolu'yu yalnız bir asker ve zahire deposu; idealist gençlik, ancak uzaktan sevilir, akşamın ve acının karanlık ve esrarlı bir evliyalı diyarı görüyordu. Balkan felâketinden sonra İstanbul'da bir kalkınma hareketi oldu; gazetelerde bazı yazılar yazıldı....Gençler, o zaman makale ile nasihatle pek Anadolu'ya rağbet edeceğe benzemezlerdi. Bazıları kalem kâtipliği filân gibi küçük bir işle İstanbul'da tutunamazlarsa ağlaya sızlaya yakın vilâyetlerden birine çıkarlar, orada dünyanın öbür ucunda sürgüne gönderilmiş gibi âhüzâr içinde vakit geçirirlerdi.” Reşat Nuri Güntekin, Anadolu Notları, Cilt: I, İstanbul, İnkılap Yayınları, 1968, s. 81.

öncesinde Anadolu, Osmanlı-Türk aydınının gündeminde pek de yer almaz. “*Milletin kendileri için Rumeli Türklüğü*” olduğunu Türklüğün sınırlarını bu tarihlerde ancak “*Bursa ve Eskişehir’e*”⁹ kadar uzatabildiklerini yazan Falih Rıfkı (Atay), kendi kuşağının Anadolu algısına ışık tutar. Bu kuşak için Anadolu, bir bütünlük duygusu vermez. Anadolu, Balkan Türkleri gibi kaynaşmayı başaramamış, soğuk bir diyardır.¹⁰ Rumeli çocuklarının hayallerini dolduracak yer de değildir.¹¹ Zira Anadolu, bilinmezlik, karmaşa ve mağduriyettir.

Anadolu, yoğun bir şekilde olmasa da Tanzimat ve Meşrutiyet yıllarından itibaren bazı aydın ve yazarlar tarafında zaman zaman gündeme getirildi. Bu metinlerde Anadolu, bozulmamışlığın ve samimiyetin mekânı olarak tanımlanmıştır. Ancak bu tanımlama, Anadolu’nun bilinmesinden tanınmasından esinlenerek yapılmaz. Durum, bir tepkinin ortaya konulmak istenmesi ile alakalıdır. İstanbul’un yönetimle özdeşleştirilmesi, Anadolu’yu mağdur olarak öne çıkarır. II. Abdülhamit döneminde Anadolu, yönetime tepkinin sesi olarak görüldü ve kullanıldı. Mısır’da 1902’de çıkarılan muhalif gazetenin adı bu nedenle Anadolu’ydu.¹² Ancak Anadolu, aslında pek tanınmayan ve bilinmeyendir. Anadolu’nun sürgün yeri olarak görülmesi, edebiyatçıların Anadolu’yu gezip görmeyişleri, Anadolu’nun yaşam ve sorunları ile ilgilenilmemiş olması, dikkatleri Anadolu’dan uzaklaştırmıştır. Bu durum en canlı şekilde edebi literatürde kendisini göstermiş uzun süre edebiyatın konusu, İstanbul ve çevresi olmuştur. Nabizade Nazım’ın Karabibik hikâyesi ile Ebubekir Hazım (Tepeyran)’ın Küçük Paşa romanı, Anadolu köylüsünü ele alan ilk iki çalışmadır. Bu iki eser dışında Anadolu’yu ele alıp köyü ve köylüyü gerçekçi açıdan işleyen

⁹ Falih Rıfkı Atay, *Batış Yılları*, İstanbul, Dünya Yayınları, 1963, s. 73.

¹⁰ Falih Rıfkı, “Anadolu Seyahatleri”, *Tanin*, 12 Temmuz 1913. “Anadolu bize bir bütün duygusu vermezdi. Bölge lehçeleri birbirleri ile anlaşamayacak kadar farklı idiler. Konyalı Trabzonlu ve Bitlisli birbirleri ile Üsküplü, Manastır’lı ve Selanik’li Türkler gibi yoğrulup kaynaşmazdı. Anadolu İstanbul’dan adam süreceğimiz veya Arnavutluk’ta, Yemen’de yeniden on binlerce adam öldürmemiz gerektiği zaman hatıra gelirdi. Araplar da yerlerinden oynadıklarına göre Türklüğün son vatani artık o idi.”

¹¹ Şevket Süreyya; *Suyu Arayan Adam*, İstanbul, Remzi Kitapevi, 1995, s. 54 Aydemir kuşağının Anadolu algısını şöyle tarif eder: “...Hayır, Anadolu Rumeli çocuklarının hayallerini dolduracak bir yer değildir. Bizim hayalimiz o günlere kadar Tuna’da Kafkasya’da Afrika’da Hint kapılarında dolaşmıştı. Bizim kafalarımızda yaşattığımız rüya bir cihan hâkimiyetiydi. Her birimiz bir cihangir olacaktık. İskender gibi, Yavuz gibi, Napolyon gibi.”

¹² Ummühan Topçu, *Anadoluculuk Hareketi ve Türk Edebiyatına Etkileri*, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1999, ss.8-9.

üçüncü eser ancak 1919'da Refik Halit (Karay) tarafından yayınlanan Memleket Hikâyeleri olacaktır.¹³

Balkan Savaşı öncesinde Anadolu'ya yönelik ilgi bağlamında Tanin gazetesi önemli bir yere sahiptir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organı olan gazete, muhabirlerinden Ahmet Şerif'i 1909'da Anadolu'ya göndermiştir. Ahmet Şerif'in Anadolu'nun farklı şehirlerinden gönderdiği mektuplar, son derece önemli tespitler barındırır. 1909'dan 1914'e kadar belli aralıklarda devam etmiş olan geziler, Bursa'dan başlayarak, Balıkesir, Isparta, Eskişehir, Ankara, Adana, Mersin, Bayburt, Karadeniz, Adapazarı, Bolu gibi oldukça geniş bir alanda yapılmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra yapılan gezilerin öncelikli amacı, halkın Meşrutiyet'e doğal olarak İttihatçılara güvenip güvenmediğini anlamaktır. Ahmet Şerif, gözlemleri sonunda halkın meşrutiyete güvendiği ancak değişikliklerin etkisinin de pek hissedilmediği sonucuna varmıştır. Ahmet Şerif'in gezi notlarının önemi, Anadolu'nun sorunlarının ilk defa bu denli kapsamlı bir şekilde ortaya konmuş olmasıdır. Başta vergiler olmak üzere, ulaşım, sağlık, güvenlik ve eğitim alanındaki sıkıntılar üzerinde durulmuştur. Anadolu halkının kemikleşen problemi ise, eşrafın halk üzerindeki baskısı ve devlet memurlarıyla olan ilişkisidir. Ahmet Şerif, gözlemleriyle o güne kadar ki Anadolu algısını da değiştirmeye çabalar. Zira Ahmet Şerife göre, Anadolu yeni bir ümit kaynağı ve tazeliklidir. İstanbul ise yıpranmış bir ruhtur. Ancak Ahmet Şerif, Anadolu'nun feryat içinde olduğunu da notlarına ekler.¹⁴ Balkan Savaşı sonrasında da gözlemlerine devam eden Ahmet Şerif, bu tarihten sonra İstanbul'a karşı ezilen ve horgörülen Anadolu vurgusunu daha yoğun bir şekilde gündeme getirdiği gibi Anadolu'nun ana vatan olduğu yaklaşımını da ortaya koyar.¹⁵

Savaşla birlikte başlayan dönem, mevcut Anadolu algısının değişmesine zemin hazırlayacaktır. Zira yaşanan tüm acı ve kayıplara rağmen dönem,

¹³ Nabizade Nazım'ın Karabik romanı, Antalya'nın Kaş ilçesine bağlı bir köyde geçer. Hikâyede köy yaşayışı ve köylü psikolojisi paylaşılacak istenir. Eser 1890'da yazılmıştır. Küçük Paşa romanı ise, Anadolu köylüsünün ele alındığı ikinci romandır. İstanbul'daki bir konağa Anadolu'dan gelen bir sütannenin davranışları üzerinden Anadolu insanı ve sorunları verilir. Küçük Paşa, 1910'da kaleme alınmıştır. Tepeyran'ın Anadolu'nun sorunlarıyla ilgilenmesi üzerinde Niğde'de doğmuş olması, ilköğrenimini olduğu gibi ilk memurluk yıllarını da burada geçirmesi etkilidir. Demirtaş Ceyhun, Türk Edebiyatındaki Anadolu, İstanbul, Sis Çanı Yayınları, 1996, ss. 8-22.

¹⁴ Ahmet Şerif, Anadolu'da Tanin, Cilt: I, Haz. Mehmed Çetin Börekçi, Ankara Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999, ss.251-252.

¹⁵ "Bizim memleketin garib kaderinden biri de, başşehirle taşraların birbirinden bütün bütün başka bir hayat içinde bulunmalarıdır. Gerçekten eğer gören, inceleyen bir gözle bakılırsa İstanbul'la Anadolu'muz'un pek az noktalarda temas ve ilişki durumunda buldukları görülecektir; bu da çoğunlukla menfaat ve ticaret işlerindedir. Hatta başşehirin başka bir hayatı, başka başka alemi vardır. O sanki apayrı bir memlekettir." Ahmet Şerif, a.g.e., s. 438.

edebi literatürde “bir uyanış, uyanma dönemi” olarak değerlendirildi. Aslında bu yaklaşım, Anadolu’ya yönelişin dinamiklerini barındırır. Pek çok edebi eserde yaşananlar karşısında gençler uyarılırken bu facianın unutulmaması, ders çıkarılması gerektiği vurgulanıyordu.¹⁶ Bu uyanış çok yönlü olacaktır. Gençler, başta milli bilinç olmak üzere pek çok konuda uyanacakları gibi Anadolu’yu da yeniden keşif edeceklerdir. Artık Anadolu, milli kimlik inşasında, değişen vatan algısına paralel olarak uyanan gençliğin yeniden inşa edeceği yerdir. Bu yöneliş, Balkan Savaşları sonrasında hızla gelişen Türk milliyetçiliğin doğal sonucu olarak da değerlendirilmelidir.

Balkan Savaşı Yıllarında ve Savaş Sonrasında Anadolu Algısı

Balkan topraklarının kaybedilmesinden sonra gelişen ortamda, Türk milliyetçileri için iki yol belirmiştir. Ya elde kalan Anadolu ve Arap topraklarına yönelik bir vatanseverlik söylemi inşa edilecek ya da kayıpları telafi edecek şekilde Rusya’nın kontrolündeki Türklerin yaşadığı toprakları da içine alan Turan’a dayanan bir milliyetçilik anlayışı geliştirilecekti. Anadolu’yu merkez alan milliyetçilik savunmaya, eldeki sınırlar içinde gelişmeye dayanırken, Turancı siyaset ise; daha romantik kalacaktı. Ancak Anadolu merkezli bir milliyetçilik anlayışının savaştan hemen sonraki bu yıllarda sürdürülmesi pek de kolay olmayacaktı.¹⁷ Zira durum bizzat mevcut Anadolu algısı etkilidir. Anadolu geridir, mağduriyetin yeridir. Anadolu halkı cahildir. Bu algı, Anadolu’ya dayalı bir milliyetçilik anlayışını inşa etmenin kolay olmayacağını, zaman alacağını da ortaya koyuyordu.

Balkan Savaşları’nın yarattığı ağır psikolojik durum ve travma imparatorluğun I. Dünya Savaşı’na girmesinde de etkili oldu.¹⁸ I.Dünya Savaşı’nın İttihat-ı İslam ve Turan siyasetleri de aslında Balkan Savaşları sonundaki kayıplara karşı bir tepki olarak gelişti. Savaşın yarattığı özgüven kaybı, öncelikli olarak İttihat-ı İslam ve Turan siyasetleri ile giderilmeye çalışılacaktı. Turan kavramı, kayıpların telafisi noktasında sınırların eskisine göre daha genişletilmesini gündeme getiriyordu.¹⁹ Bu yaklaşım, aslında gençler arasında yeni bir ideal yaratmış ve savaşın açmış olduğu onur yarası bu ideal ile giderilmeye çalışılmıştır. Ancak aynı süreç Anadolu’nun Osmanlı-Türk aydınınının gündemine gelmesini de sağlayacaktı. Zira bir

¹⁶ Halide Edip (Adivar), “*Felaketlerden Sonra Milletler*”, *Türk Yurdu*, Yıl:2, Sayı:40 (16 Mayıs 1329), Ankara, Tutubay Yayınları, 2000, ss.287-291; Falih Rıfki (Atay), “*Türk Gücü*”, *Tanin*, 8 Nisan 1913; “*Hususi Mektepler*”, *Tanin*, 5 Mayıs 1913

¹⁷ Köroğlu, a.g.e, s. 146-147.

¹⁸ Tunaya, a.g.e, Cilt: I, s.592.

¹⁹ Köroğlu, Turan kavramının daha sonraki yıllarda özellikle de I. Dünya Savaşı’nda yani şartlar zorlaştıkça bir fantazmaya dönüştüğünü belirtir. Bunun uç noktası Enver Paşa ve onun Kafkas Cephesi’ndeki faaliyetleridir. Köroğlu, a.g.e., s. 123-135.

müddet sonra Turan siyasetine karşı gelişen eleştirilerde de odak noktası Anadolu olacaktır.

Balkan Savaşı yıllarında Anadolu, ağırlıklı olarak bir asker ve zahire deposu olması bakımından önemlidir. “*Küstah ve kendini bilmez, düne kadar Osmanlı uşağı*”²⁰ olarak değerlendirilen Balkan milletleri karşısında Anadolu askerine güveniliyordu. Bu algının gayet canlı bir şekilde yansıdığı şiirlerden biri, Sadık Vıcdani'nin Rumeli ve Anadolu şiirleridir. Anadolu ve Rumeli birbirleriyle dertleşen iki kardeştir. Karşılıklı konuşmada Rumeli daima talep eden Anadolu ise verendir, Rumeli'yi destekleyendir.²¹ Anadolu aynı vericiliği ile Stephan Lauzan'ın anılarında da karşımıza çıkar. Balkan Savaşı yıllarında gazeteci olarak İstanbul'da bulunan Lauzan, cepheye sevk edilmek üzere Anadolu'nun farklı bölgelerinden gelen askerlerle görüşmüştür. Anadolu askeri, dingindir ve geride bıraktıkları için üzüntü içinde değildir. Lauzan, Anadolu askerinin bu özelliği nedeniyle imparatorluğun savaşın iki büyük aşamasından biri olan seferberlik sürecini kısa ve sorunsuz şekilde hallettiğini yazar.²² M.Tahir, “Şehit Anası”²³ başlıklı öyküsünde, kocasını yine bir savaşta kaybeden Ayşe ninenin, tek oğlunu mutlu bir şekilde Balkan Savaşı'na göndermesi üzerinden Anadolu'nun daima devletin yanında olduğunu göstermek ister. Ancak kayıplarla birlikte mevcut Anadolu algısı da hem halk hem de aydınlar nezdinden yavaş yavaş değişmeye başlayacaktır. Savaşın yarattığı sarsıcı etki, kısa süre sonra vatan sevmenin nasıl kapsayıcı bir his olduğunu göstermiştir. Bu his içinde Anadolu'da yeniden ve daha farklı bir şekilde sevilmeğe başlanmıştır. Halide Edip(Adıvar)

ilk defa vatan sevgisinin ne olduğunu en yakıcı şekilde o günlerde anladığımı yazarken²⁴ aslında duruma ışık tutar.

Genç Kalemler Dergisi

Osmanlı-Türk aydınının Anadolu ve Anadolu insanı ile ilgilenmesine ve mevcut Anadolu algısının değişmesine zemin hazırlayacak olan önemli

²⁰ Zeki Arıkan, “*Balkan Savaşı ve Kamuoyu*”, Dördüncü Askeri Tarih Semineri Bildiriler, Ankara, Genel Kurmay Başkanlığı Yayınları, 1989, s. 173.

²¹ Duman, a.g.e., s.141.

²² Stephan Lauzan, Osmanlı'nın Bozgun Yılları Hastanın Başında Kırk Gün Kırk Gece, Haz. Seyfettin Ünlü, İstanbul, Beyan Yayıncılık, 1990, s.33-35.

²³ Duman, a.g.e, s. 242.

²⁴ “Milletime ve memleketime herhangi bir durum içinde kalbimdeki sevginin gerçek anlamını o günlerde anladım. Bu sevgini siyasal düşünceler, ideolojilerle hiçbir ilgisi yoktu. Bu sevgi herhangi bir ananın ilkel ve doğadan gelen elde olmayan kudret ve egemenliğini anlatıyordu.” Halide Edip Adıvar, Mor Salkımlı Ev, İstanbul, Atlas Kitapevi, 1992, ss. 145–149.

gelişmelerden biri, Genç Kalemler Dergisi ve yeni lisan hareketi oldu. Genç Kalemler, Kasım 1910 ile Ekim 1912 tarihleri arasında Selanik merkezli olarak faaliyetlerini sürdürdü.²⁵ Ali Canip (Yöntem) ve Ömer Seyfettin'in öncülüğünde başlayan hareketin amacı, yazı dilini sadeleştirmek, halk diline yaklaştırmaktı. İttihat ve Terakki'nin Merkez-i Umumi üyesi Ziya Gökalp'ın Genç Kalemler'e katılımı ile yeni lisan hareketi daha da güçlendi. Bu tarihten sonra Gökalp'ın "yeni hayat davası" ile "yeni lisan davası" da birleşmiştir. Yeni lisan hareketi ile halk ve aydın kültürleri arasında birlik kurmak amacıyla milli kültürün temeli sayılan Türk dili, yeni bir zihniyet ile işlenmeye başlandı.²⁶ Genç Kalemler'in dil konusundaki ısrarı arkasında meseleye sadece basit bir edebiyat problemi olarak bakılmaması, dilin insanları bir birine bağlayan en önemli araçlardan biri olarak görülmesi etkiliydi. Ömer Seyfettin, dili bir milletin varlığının yükseltilmesinin ve kendini kabul ettirmesinin temel unsuru olarak değerlendiriyordu. Bir toplumun terakkisi için milli bir dilin öncelikli şart olduğuna dikkat çekiyordu.²⁷ Ömer Seyfettin, yeni lisana uygun olarak yazdığı ve Balkanlar'da yaşananları yansıttığı hikâyelerini de öncelikli olarak Genç Kalemler'de yayınladı.²⁸ Dilin sadeleştirilmesi ve anlaşılır kılınması yolundaki çaba, halkın diline inilmesi ve halka ulaşılması gerektiği düşüncesi üzerinden şekillenmiş ve gelişmişti. Siyasal alanda amacına ulaşmış olan Meşrutî düzenin toplumsal bir devrimle tamamlanması isteği, Genç Kalemler'in yeni lisan hareketi ve Gökalp'ın yeni hayat davasının da amacıydı. Aslında yeni lisan hareketinin basit bir dil sorununa indirgenemeyeceği yaklaşımı, Türkler arasındaki milli uyanışın farkında olan Batılılar tarafından da paylaşılıyordu. Paul Rizal'ın belirttiğimiz noktalara dikkat çeken ve son derece ilginç tespitler barındıran makalesi, Türk Yurdu Dergisi'nde yayınlanmıştır. Rizal de yeni hayatı ve yeni lisani basit birer dil hareketi olarak değerlendirmez. Rizal'e göre her iki hareket de

²⁵ Ali Canip Yöntem, Ömer Seyfettin, İstanbul, Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi, 1935; Tahir Alangu, Ömer Seyfettin Ülkücü Bir Yazarın Romanı, İstanbul, May Yayınları, 1968; Ali Canip Yöntem, "Devirlerden Hatıralar", Yakın Tarihimiz, Sayı: 1, Cilt:1, (Mart 1962), ss.2-4; Masami Arai, Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, ss. 49-75.

²⁶ Sarıay, a.g.e., s. 102-103.

²⁷ Ömer Seyfettin, "Yeni Lisan", Genç Kalemler, Cilt: II, Sayı: 1, (Nisan 1327), ss.26-28. Ömer Seyfettin milli bir dilin önemi şöyle açıklar: "Türkler ancak kuvvetli ve ciddi bir terakki ile hâkimiyetlerini mevcudiyetlerini muhafaza edebilirler. Terakki ise ilmin, fennin edebiyatın hepimizin arasında intişarına vabestedir. Ve bunları neşir için evvela lazım olan milli ve umumi bir lisandır. Milli ve Tabii bir lisan olmazsa ilim fen edebiyat yine bu günkü gibi bir muamma halinde kalacaktır".

²⁸ Ömer Seyfettin, "Pamuk İpliği", Genç Kalemler, Cilt: II, Sayı: 4, (Haziran 1327) ss. 64-72, "Bomba", Genç Kalemler, Cilt: II, Sayı:9,(1327), ss. 147-159, "Primo Türk Çocuğu", Genç Kalemler, Cilt: II, Sayı: 13, (Kânunuevvel 1327), s.3-27.

Türklerin uyanışının timsalidir ve temelinde ise, “milli bir ruh oluşturma ideali” yatmaktadır.²⁹

Milli bir dil ve milli bir edebiyat, millet olmanın bir gereği hatta temeli olarak değerlendirildiği gibi halka doğru gitmek de milli bir dil ve edebiyatın öncelikli şartı olarak görülüyordu.³⁰ Yeni lisan, Türkler için vatani kurtarmak yolunda, yeni bir hayat meselesi olarak ele alınıyordu. Zira yeni lisan, hem gençleri hem de vatani kurtaracaktır. Bu çerçevede Anadolu'ya da dikkat çekiliyordu. Harap ve bitap durumunda olan Anadolu, eski lisanla kurtarılamazdı. Yeni lisan, Anadolu'nun kurtuluş kapısını da aralayacak bir araçtır.³¹ Genç Kalemler sütununda yeni bir dil üzerinden vatanın ve bir milletin kurutuluşuna yapılan vurgu, aslında dilin bir iletişim aracı olarak “biz”in inşasındaki önemli unsurlardan biri olmasıyla ilgiliydi. Dil, ulus inşasında kolektif bir kimliğin oluşumunda “ötekenden” farklılaşmayı sağlayan en temel unsurlardan biridir. Zira dergide kısa süre sonra dil üzerinden yapılan vurgularla paralel bir şekilde tarih ile ilgili yayınlar da yapılmaya başlanacaktır. Özellikle İslamiyet öncesi Türk tarihi ile ilgili yayınlar giderek yoğunlaşacaktır. Tarih de ulus inşasında “biz” in yaratılmasında en az dil kadar önemli bir araçtı. Ömer Seyfettin'in, Balkan milletleri arasındaki milli uyanışa dikkat çekmesi, bu uyanışa zemin hazırlayan önemli dinamiklerinden biri olarak dili ön plana çıkarması, Genç Kalemler'in dil ve tarihe yönelik hassasiyetini açıklayacak niteliktedir.

Genç Kalemler, dilin genç kuşakları uyandıracak en önemli araç olduğu noktasında hem fikirdiler. Bu bakımdan da yeni lisan davası basit bir dil sorunu olmanın çok ötesinde idi. Aslında Gökalp'ın harekete katılması ile birlikte dergi sütunlarında yer almaya başlayan yeni hayat, yeni lisanı da kapsayacak şekilde genişledi. Yeni lisan, yeni hayata ulaşmanın yoluydu. Yeni hayat, yeni milli bir toplum inşası çağrısıdır.³² Yeni hayatın anahtar kelimelerinden biri “uyanmaktır”. Zira dönemin bir uyanış dönemi olarak değerlendirilmesi üzerinde bu algı etkili olmuştur. İnci Enginün'ün de

²⁹ Süleyman Seyfi Ögün, “Bir Avrupalı Gözüyle Türkçülük”, Tarih ve Toplum, Sayı:114, (Haziran 1993), ss.26-31.

³⁰ Yekta Bahir (Ali Canip), “Milli, Daha Doğrusu Kavmi Edebiyat Ne Demektir”, Genç Kalemler, Cilt: II, Numara:4 (26 Mayıs 1327), ss. 72-77.

³¹ Ali Canip-Ziya Gökalp, “Yeni Lisan”, Genç Kalemler, Cilt: II, Numara:2 (27 Nisan 1327), s. 26.

³² Ali Canip, “Milli Lisan ve Milli Edebiyat”, Genç Kalemler, Cilt:2, Numara: 3 (6 Mayıs 1327), s.47, 50-52; Ali Canip, (Yekta Bahir) “Milli Edebiyat Meselesi I”, Genç Kalemler, Cilt:2, Numara 9, (19 Haziran 1327), ss.99-103.; İsmail Arda Odabaşı, II. Meşrutiyet Dönemi Basın ve Fikir Dünyasında Genç Kalemler Dergisi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2006, ss.287-292.

belirttiği gibi Tanzimat sonrası Türk edebiyatında uyanma, hem kelime hem kavram olarak sık geçmekle birlikte Ömer Seyfettin'in yazılarındaki kadar uyarıcı değildir. Ömer Seyfettin Türklerin büyük bir düşmanlık ile çevrili olduklarını ve bundan kurtulmaları için dillerine sarılmaları gerektiğini savunur.³³ Gençlerin güçlü bir etki ile uyanmasının zorunluluğu Ömer Seyfettin'in hem Genç Kalemler'deki yeni lisan yazılarında hem de hikâyelerinde ana temadır. Gençler, Balkan milliyetçiliği karşısında uyanmaya, uyanık olmaya çağrılır. Milli bir dil ve edebiyat, yeni milli hayatın ve gençlerin milli bilinç ile uyanmasını sağlayacak araçtır. Aslında "uyanma" Türk milliyetçiliği için olduğu gibi Türk aydınının Anadolu'ya yönelişini de açıklayacak anahtar kavramdır. Uyanan gençlik, Türk'ün öz yurdunun yani Anadolu'nun ve Anadolu halkının farkına varacaktır. Genç Kalemler'in başlatmış olduğu yeni lisan ve yeni hayat hareketi, halka doğru gitmenin zorunluluğunu böylece ortaya koyarken diğer taraftan da Anadolu'nun keşif edilmesi ve Anadolu'nun fark edilmesinin zorunlu olduğunu göstermeye çalışıyordu. Böylece yeni hayatın dinamikleri de belirginleşmeye başladı. Yeni (milli) bir dil, yeni (milli) bir hayat, yeni bir vatan (ana yurt) üzerinden toplumu inşa etmek. Yeni hayat, Türk hayatıdır. Yeni lisan da Türk lisanıdır.³⁴ Milli Edebiyat akımı, çöken devletin halkını ulusal bilinç etrafında bir arada tutma gayretinin bir yansıması olarak da değerlendirilebilir.

Balkanlar'daki gelişmeler ve bölgenin kaybı, halk ve aydınlar üzerinde ciddi bir ümit kırıklığına ve özgüven kaybına neden olmuştu. Ömer Seyfettin'in Mehdi adlı hikâyesi bu özgüven kaybı ve ümit kırıklığının en canlı şekilde yansıdığı metinlerden biridir.³⁵ Balkan Savaşları sonundaki bu ümit kırıklığı içinde Anadolu ortaya çıkar. Aslında bu yılların edebi metinlerinde Anadolu, Balkan faciası sonunda sığınılan yeni vatandır. Anadolu vurgusu, ağırlıklı olarak yaşanan göçle bağlantılı bir şekilde ortaya konuyordu. Anadolu zorunlu vatandır. Uzaktır, bilinmeyendir. Göç edenlerin korku, telaş ve kederini taşıdığı, Bulgar, Sırp ve Yunan çetelerinin zulmünden kaçarak sığındığı son vatan toprağıdır Anadolu. Bu durum Ömer

³³ İnci Enginün, *Yeni Türk Edebiyatı, Tanzimat'tan Cumhuriyete (1839-1923)*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2010, s.102.

³⁴ Genç Kalemler'in Turan vurgusu belirgin ve derinlikli değildir. Turan'a yönelik vurgular ağırlıklı olarak dil ve bunlarla ilintili olarak kültürel özellikler taşır. Zira derginin Turan anlayışı, bütün Türkler için olmaktan öte Osmanlı Türkleri içindir. Birliği sağlayacak olan yegâne unsur da Osmanlı Türkleridir. Selanikli Genç Kalemler'in kesin hatlarla çizilmemiş olmakla birlikte tarihsel uzamı Rumeli ve Anadolu'dur. Genç Kalemler'in bu yaklaşımı üzerinden Anadolu'ya yönelişin de zemini hazırlanmış oldu. Odabaşı, a.g.e., s.137-147.

³⁵ Nesime Ceyhan; "1911-1922 Yılları Türk Hikâyesine Kaynak: Harp", *Turkish Studies*, Volume, 4/11-II Winter 2009, s.1809.

Seyfettin, Raif Necdet ve Aka Gündüz'ün (Hüseyin Avni Finci) edebi üretimine yansımıştır. Aka Gündüz, Tanin gazetesinde yayınladığı Darü'l Harpten Mektuplar başlıklı köşe yazılarında da bu vurguları öne çıkarıyordu.³⁶

Genç Kalemler'le başlayan Milli Edebiyat akımı ile amaçlanan, halkı edebiyat yolu ile uyandırmak ve aydınlatmaktır. Bu bağlamda Anadolu için de edebiyat iyi ve güçlü bir alan oldu. Değişmeye başlayan Anadolu algısı, ilk olarak edebiyatta kendine yer bulduğu gibi Anadolu'nun Türk milletinin öz vatani, kök ve kültürün kaynağı olduğu ve tanınması gerektiği söylemi, yine öncelikli olarak edebiyat aracılığıyla gündeme getirildi. Mevcut Anadolu algısının değiştirilmesi açısından edebiyat iyi bir araç oldu.

Halka Doğru Hareketi ve Halka Doğru Dergisi

Balkan Savaşı yıllarında ve sonrasında toplumsal ve siyasal hareketler üzerinde etkili olan diğer bir oluşum da Halka doğru hareketi ve Halka Doğru dergisi oldu. Halka doğru hareketi, Nisan 1913'te Ziya Gökalp'ın öncülüğünde Türk Ocağı'nın desteği ile çıkarılan Halka Doğru Dergisi ile yaygınlaştı. Dergide dönemin ünlü pek çok ismi bir araya geldi.³⁷ Yusuf Akçura, o güne kadar yanlış anlaşıldığını belirttiği halka doğru hareketinin amacını, "halkla halkı seven okumuşlar arasında bir muhabbet odası bir müzakere olmak"³⁸ şeklinde ifade eder. Akçura, yazılarında ağırlıklı olarak halkın önüne düşüp ona yol gösterecek aydına ihtiyaç duyulduğuna dikkat çekiyordu.

Halka doğru gitmek bağlamında Genç Kalem'lerde başlatılan dilde sadeleşme akımı ile öncelikli olarak aydın halk kopukluğunun giderilmesi amaç edinildiği gibi Halka Doğrucular da temelde bu kopukluğu gidermek arzusunda idi. Milleti yükseltmek için halkın yükseltilmesinin gereğini savunan Gökalp, halkın teşkilatlanmasının önemine vurgu yapıyordu.³⁹ Bu yaklaşım, Anadolu'nun ön plana çıkması ve zamanla merkeze alınmasına zemin hazırladı. Osmanlı-Türk aydını halka doğru gitmek için de

³⁶ Aka Gündüz, Darü'l Harpten Mektuplar, *Tanin*, 24-28 Şubat 1913.

³⁷ Zafer Toprak, "Osmanlı Narodnikleri Halka Doğru Gidenler", *Toplum ve Bilim*, Sayı: 24 (Kış 1984), s.70. Halide Edip, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Celal Sahir, Hüseyinzade Ali, Hamdullah Suphi, Akil Muhtar, Köprülüzade Mehmet Fuat, Mehmet Emin gibi isimler derginin çatısı altında toplanmıştır. Mehmet Özden, "Bir Halkçı Münevverler Platformu: Halka Doğru Dergisi (1913-1914)", *Milli Folklor*, Yıl, 23, Sayı: 89, (2011), s.112.

³⁸ "Halktan muradımız köylülükte yaşayan az toprak sahibi, yahud büsbütün topraksız rençberler, sonra şehirlerde geçinen ufak esnaf ve gündelikçi ameleler, ırgatlardır" Akçuraoğlu Yusuf, "Halka", *Halka Doğru*, Yıl: I, Sayı: 22(5 Eylül 1329), s. 169.

³⁹ Akçuraoğlu, Yusuf, "Halka", *Halka Doğru*, Yıl: I, Sayı: 23, (12 Eylül 1329), s. 177-178; Ziya Gökalp "Halk Medeniyeti I Başlangıç", *Halka Doğru*, Yıl: I, Sayı: 14 (10 Temmuz 1329), ss. 107-108; "Halk Medeniyeti II: Resmi Teşkilat, Halk Teşkilatı", *Halka Doğru*, Yıl: I, Sayı: 19 (15 Ağustos 1329) ss. 148-149.

Anadolu'yu keşfetmek ihtiyacı ile yüzleşti. Yeni lisan ile halka ulaşmak kolaylaşacağı gibi halka milli bir bilinç de verilebilecektir. Genç Kalemler'den sonra meşaleyi Halka Doğru Dergisi devir almıştı. Satı Bey, gelinen noktada yapılması gerekenin halk arasında vatan fikri ve vatan muhabbetinin kuvvetlendirmesi olduğuna işaret ederek aslında sorunu da ortaya koyuyordu.⁴⁰ Halka Doğrucular, Satı Beyin, genç kuşak için en büyük eksiklik olarak gördüğü vatan sevgisini yaygınlaştırmak istiyordu.

Yusuf Akçura da Balkan milliyetçiliği üzerinde halka doğru hareketinin ne kadar etkili olduğuna dikkat çekerek Türk milliyetçilerine, Halka doğru hareketinin önemli olduğunu göstermek istemiştir.⁴¹ Halk arasında özellikle de gençler arasında milli bilinç eksikliği öz eleştirisi, halka doğru hareketini beslediği gibi bu tarihlerden başlamak üzere Anadolu'nun vatanlaşması sürecine zemin oluşturacaktır. Milli bilincin oluşması amacıyla, tarihi vatana yapılan vurgu, Anadolu'nun tanınması zorunluluğunu ortaya çıkaracaktı. Halka doğrucular, siyasi alandaki inkılabın halka gidilerek sosyal inkılap ile tamamlanması gerektiğini savunuyordu. Bu amaçla aydın ile halkın özellikle de genç aydınların Anadolu ile buluşması teşvik ediliyor. Gençlerin Anadolu'ya gitmesi halkın dertlerine ortak olması isteniyordu. Halka Doğrucular, mevcut Anadolu algısını da değiştirerek Anadolu'yu velinimet olarak görmeye başladılar.⁴² Gençler arasında bu algının yerleşmesi için çabaladılar.

Yeni lisan hareketinde olduğu gibi halka doğru için de eğitim sihirli değnektir. Eğitimde millileşme tartışmaları da aslında bu çerçevede gündeme gelmeye başladı. Eğitimin en öncelikli amaçlarından biri, vatan sevgisinin

⁴⁰ Bu acı felaketler “-belki onlar kadar acı- olan bir hakikati artık hiç şüpheye imkân bırakmayacak derecede bedihî bir hâle getirdi; herkese gösterdi ki: bizde vatan muhabbeti pek zayıf, vatan fikri pek müphemdir. Onun için bugün, her Osmanlıya düşen vâzifelerin en ehemmiyetlilerinden birisi –şüphe yok ki- evvelden kendi zihninde ve kalbinde mevcûd olan *vatan fikri*'ne ve *vatan muhabbeti*'ne vuzûh ve kuvvet vermeye, sonra da vatandaşlarına – kardeşlerine, arkadaşlarına, çocuklarına, şâkirdlerine, kâri'lerine- kuvvetli ve vâzih bir vatan muhabbeti telkin etmeye çalışmaktır. Bu vazîfeyi îfâ etmek için vatani anlamak ve anlatmak, sevmek ve sevdirmek için –şimdiki felaket zamânlarından daha müsâ'it bir zamân olamaz. Çünkü felaketlerin pek büyük bir kuvvet-i ikâziyyeleri, pek mühim bir terbiyeviyeleri vardır: onlar insânın kalbini deşerler; orada gömülü duran temayüllerin, hislerin en zayıf ve sönük olanlarını bile meydâna çıkartır, parlamalarını, yanmalarını, tutuşmalarını kolaylaştırır; onlara kuvvet, hararet, hâyat verirler.” Satı Bey, *Vatan İçin*, Kader Matbaası, İstanbul, 1329, s.3-5.

⁴¹ “Atina'da tahsilini bitiren genç Osmanlı Rumları, Anadolu içerilerine dağılıyorlar, kasabalara, köylere kadar gidiyorlar, mektepler acıyorlar, hocalık ediyorlar, hekimlik ediyorlar, yani halka gidiyorlar, kendi halklarının, Rumların maddi hastalıklarına ilaç veriyorlar, manevi hastalık olan cehillerini gidermeye çalışıyorlar ve aynı zamanda umumi Helenlik (Yunanlılık) fikr-i millisini de aşıyorlar.” Akçuraoğlu, Yusuf, “*Halka 5*”, Halka Doğru, Yıl: I, Sayı: 31 (7 Teşrinisani 1329), ss. 237-238.

⁴² Sarıay, a.g.e., s.199.

tesis edilmesidir.⁴³ Zira savaş sonunda yenilginin nedenlerini sorgulayan aydınlar, özellikle Osmanlı eğitim sistemini eleştirilerinin merkezine aldı. Balkan devletlerinin savaşı kazanmalarını sağlayan itici kuvvetin nitelikli bir vatanseverlik duygusu aşıl原因an eğitim anlayışı olduğuna dikkat çekiliyordu.⁴⁴ Eleştiriler ağırlıklı olarak vatandaşlık eğitimi üzerinde yoğunlaşıyordu. Savaş sonrası ortamda Türkçülüğün geliştirdiği vatan anlayışı, yurtseverliğin tanımının da değişmesine neden oldu.⁴⁵ Başta Ömer Seyfettin olmak üzere dönemin aydınları, Balkan devletlerinin Osmanlı ordusu karşısındaki başarısının sırrını ulusal bilinç ile hareket etmelerinde aramışlardır. Osmanlı askeri ise milli bilinçten yoksundur.⁴⁶ Bu bakımdan da Anadolu halkı eğitim sayesinde cehaletten kurtulacak, milli bilinçle uyandırılacaktı. Bu durum mevcut Anadolu imajının değişmesini de sağlayacaktı.⁴⁷

Halka Doğru dergisinin açtığı yol, Anadolu'ya çıkıyordu. Halk kültürün kaynağı olarak değerlendirilirken Anadolu ise, "saf" ve "kök" olan şekilde ön plana çıkarılıyordu. Gidilecek yer Anadolu, aydının kavuşacağı ise, Anadolu halkıydı. Ziya Gökalp, ilerleyen yıllarda aydının saf ve kök olan halka medeniyeti götürerek ondan kültürü alması gerektiği yaklaşımını ortaya koyacaktı. Böylece halk yeniden keşif edileceği gibi aydın ile halk arasındaki kopukluk da giderilecekti. "Artık Türk olan bi-idrak değildi, o halktı, Anadolu'ya ve ona itibarını iade zamanı gelmişti."⁴⁸ Balkan hezimetini bu hissiyatı körüklemişti.

Savaş öncesinde olduğu gibi savaş yıllarında ve sonrasında da Anadolu algısını belirleyen ilk durum, Anadolu'nun tanınmaması en az bunun kadar önemli olan ikinci bir husus da yanlış tanınmasıydı. Falih Rıfkı Atay, kendi kuşağı için en büyük eksikliklerden biri olduğunu düşündüğü "memleketi

⁴³ M. Ergün, II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri 1908-1914, Ocak Yayınları, İstanbul 1996, s.9.

⁴⁴ Yahya Akyüz, "Eğitim Alanında Aydınların Özeleştirisini ve Balkan Savaşları", Tarih ve Toplum, No: 228, (Aralık 2002), s. 55.

⁴⁵ Füsün Üstel, Makbul Vatandaşın Peşinde, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s. 322.

⁴⁶ Şirin, a.g.e., s.679-703.

⁴⁷ Halka Doğru dergisinde Nazım Bey'in yayınladığı hikâyede, İstanbul'a çok yakın bir bölgede Karamürsel'de yaşayan Mestan Ağa'nın okuma yazma bilmediğinden Balkanlar'da yaşananlardan haberdar olamadığına dikkat çekilmek istenir. Yazar, hikâyenin sonunda cehaletin içinde bulunulan ortamın en büyük tehlikesi olduğunu belirtir. Nazım 1913, s. 58. Tüccarzade Hilmi Bey de eğitimin önemine vurgu yapan isimlerdendir. Halkın eğitiminin tüm sorunları aşmada ilk ve öncelikli adım olduğunu bu bakımdan da her şeyden evvel, maarifin ilerlemesi ve genelleşmesinin gerektiğini savunuyordu. Tüccarzade İbrahim Hilmi, Maarifimiz ve Servet-i İlimiyemiz, Haz. Melek Doksay Gökdoğan, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, ss.8-9.

⁴⁸ Özden, a.g.e., s.110.

tanımama” durumunun vahim sonuçları üzerinde duruyordu. Zira bilgisizlik gençlerin kendi halkına “*çürümüş, faziletlerini kaybetmiş*” bir toplum olarak yaklaşmasına neden olmuştur. Henüz kendi topraklarını tanımayan pek çok gencin Avrupa’yı “*görülmesi elzem bir cennet olarak*” değerlendirmesi, buna karşılık Anadolu’dan irkilmesini tehlikeli bir durum olarak görüyordu. Gençlerin halkın ruhuna nüfus etmesi gerektiğine dikkat çeken Atay, gençleri Anadolu’yu tanımaya davet ediyordu. Ona göre kurtuluşun yolu, Anadolu’yu bilmekten, anlamaktan geçiyordu.⁴⁹

Halka gidilmesi gerektiğine dikkat çeken yayınlar, kısa süre sonra gençler üzerinde etkili olmaya başladı. Halka Doğru Dergisi’nin 19 Eylül 1329 (2 Ekim 1913) tarihli sayısında gençlerin halka doğru gitmelerini sağlamak amacıyla bir gönüllü grup oluşturacağını haberi verilmişti.⁵⁰ Balkan hezimetini, Halka Doğru Dergisi’nin yayınlarını da etkiledi. Dergiye, kaybın acı izleri yansıdığı gibi Anadolu vurgusu da kuvvetlendi. Elde kalan son vatan toprağı olarak Anadolu’ya hak ettiği değer ve ilginin verilmemesi durumu devam ederse Balkan topraklarının uğradığı felaketin benzerinin Anadolu’nun peşini bırakmayacağı hatırlatılıyordu.⁵¹ Dergiye göre, Türklerin yeni Kızıl Elması Anadolu olmalıdır.⁵² Halka Doğru Dergisi yayınına son verdikten sonra aynı kadronun 12 Nisan 1913’te çıkarmaya başladığı Türk Sözü dergisi de dönem aydını tarafından bir can simidi olarak görülen halkçılık şiarını benimsedi.⁵³ Özellikle Balkan Savaşı tecrübesi, halka gitmenin onunla birlikte hareket etmenin ve halkın uyanmasının ne derece önemli olduğunu ortaya koymuştu. Birlikte hareket edilmesi gereken halk Anadolu halkıdır. Aydınların gideceği yer de Anadolu’dur.⁵⁴ Zira gün geçtikçe bu durum daha net bir şekilde ortaya çıkmaktaydı. Türk Sözü Dergisi de yayınları aracılığıyla mevcut Anadolu imajını değiştirmeye çalıştığı gibi gençleri ve aydınları halkı tanımak için Anadolu’ya yönlendiriyordu.

⁴⁹ Falih Rıfkı, “*Anadolu Seyahatleri*”, Tanin, 12 Temmuz 1913, “*Düşünceler*”, Tanin, 1 Ağustos 1913; “*Günün Sonu*”, Tanin, 14 Haziran 1913

⁵⁰ “Halka Doğru Gidenler”, *Halka Doğru*, Sayı: 24 (19 Eylül 1324), ss. 185-186.

⁵¹ Maraşlıoğlu, “*Mukaddes Kinler: Zaruri Bir Mukayese*”, *Halka Doğru*, Yıl: I, Sayı: 41 (6 Kânunusani 1329), s. 238.

⁵² Abdülfeyyaz Tefik, “*Anadolu Yavrusu*”, *Halka Doğru*, Yıl: I, Sayı: 5 (9 Mayıs 1329), ss.34-35.

⁵³ Zafer Toprak, “*Aydın, Ulus-Devlet ve Popülizm*”, *Türk Aydın ve Kimlik Sorunu*, Der. Sabahattin Şen, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1995, s.39.

⁵⁴ Ömer Seyfettin, “*Türk Sözü*”, *Türk Sözü*, Yıl: I, Sayı: I, (12 Nisan 1330), s. 1-3; “*Halk Nedir*”, *Türk Sözü*, Yıl: I, Sayı: I, (18 Nisan 1330), ss.9-11.

Türk Yurdu Dergisi

Balkan Savaşları döneminde ancak artarak savaş sonrasında Anadolu'ya dair vurguların yoğunlaştığı yayınlardan biri de Türk Yurdu Dergisi'dir. Dergide halka doğru hareketine katkıda bulunan isimlerden biri, Parvus mahlasıyla yazan Alexander Helphand'dır. Parvus, özellikle köycülüğe ve bu bağlamda Anadolu'nun önemine dikkat çekiyordu. Yıllardır vergi ve asker kaynağı olarak görülen Anadolu ve Anadolu köylüsüne farklı bir gözle bakmanın zamanı gelmiştir. Balkan Savaşlarının devam ettiği günlerde kaleme aldığı yazılarında Parvus, Anadolu köylüsünün yaşam şartlarının zorluğuna da değinir.⁵⁵ Parvus'a göre Osmanlı aydınının en vahim hatası, Anadolu köylüsünden uzaklaşmak olmuştur. Türk milliyetçiliğinin gelişmesi bakımından köylünün sorunu ile bu çerçevede de Anadolu ile ilgilenmenin önemine dikkat çeken Parvus, Balkan milliyetçiliğinin gelişiminin itici kuvvetini Sırp ve Bulgar milliyetçilerinin köylüyü yanına almış olmasında arar.⁵⁶ Parvus, köylü meselesi ile sadece iktisadi bakımdan değil milliyetçilik bağlamında da ilgilenmiştir. Gençlerin halk ile buluşması yaklaşımı, Parvus'un temel argümanıdır. Anadolu ile buluşmak, onu tanımak zorunludur. Zira mücadele etmek isteyen gençler muhtaç oldukları kuvveti "*devleti kanıyla canıyla besleyen*" Anadolu'da bulacaktır.⁵⁷

Balkan Savaşları sonunda Anadolu'nun önem kazanmaya başlamasıyla orantılı bir şekilde Halka Doğru ve Türk Sözü dergilerinde olduğu gibi Türk Yurdu Dergisi'nde de Anadolu ile ilgili yazıların sayısının artmaya başladığını görürüz. Bu yazılarda ağırlıklı olarak gençlerin Anadolu'ya gitmesinin gerekliliği ortaya konulduğu gibi Anadolu'ya yönelik ciddi bir imaj tamiri de yapıldı. Şehabettin Süleyman Bey, "Anadolu ve Gençliğin vazifesi" başlıklı yazısında gençlerin öncelikli görevinin Anadolu'yu bilmek, tanımak olduğunu zira o güne kadar bildiklerinden farklı bir Anadolu ve halk bulacaklarını yazıyordu.⁵⁸ Yine aynı yıllarda Fuat Sabit, Erzurum'daki gözlemlerini okuyucularıyla paylaşırken Anadolu ve Rumeli'nin bir Türk yurdu olduğunun altını çiziyordu.⁵⁹ Artan Anadolu ilgisi ile paralel olarak

⁵⁵ Parvus, "*Devlet ve Millet*", Türk Yurdu, Yıl:2, Sayı: 27, (15 Teşrinisani 1328) Ankara, Tutibay Yayınları, 2000, ss.56-57.

⁵⁶ Parvus, "*Köylüler ve Devlet*", Türk Yurdu, Yıl:1, Sayı:9 (20 Nisan 1928), Ankara, Tutibay Yayınları, 2000,ss. 264-265.

⁵⁷ Parvus, "*Türk Gençlerine Mektup I*", Türk Yurdu, Yıl:2, Sayı:41, (30 Mayıs 1329), Ankara, Tutibay Yayınları, 2000, ss.312-313; "*Türk Gençliğine Mektup*", Türk Yurdu, Yıl:2, Sayı:45, (25 Temmuz 1329), Ankara, Tutibay Yayınları, 2000, ss.385-386.

⁵⁸ Şehabettin Süleyman, "*Anadolu ve Gençliğin Vazifesi*", Türk Yurdu, Yıl:2, Sayı:34, (21 Şubat 1328), Ankara, Tutibay Yayınları, 2000, ss.175-176.

⁵⁹ Fuat Sabit, "*Anadolu Duygularından*", Türk Yurdu, Yıl:2, Sayı:28, (29 Teşrinisani 1328), Ankara, Tutibay Yayınları, 2000, ss. 70-72.

Türk Yurdu, 1912’de bazı muhabirlerini Anadolu’ya göndermiştir. Abdülbaki Fevzi Bey⁶⁰, İzmit ve civarına yaptığı gezi izlenimlerini okuyucusu ile paylaşarak Anadolu ilgisini ateşlemeye çalışıyordu. Ispartalı Hakkı Bey, ise “Köyümden Geliyorum” başlıklı yazılarında benzer açıklamalarla gençleri göreve çağırıyordu.⁶¹ Gençliğin öncelikli görevi, Anadolu’yu tanımaktır. Bu gezi notlarının yayınından önce Türk Yurdu Dergisi’nin, “Anadolu’ya Dair” başlıklı tanıtım yazısında Türk aydınının değişen Anadolu algısına ışık tutulur. “*Anadolu anamızdır. Onun altın başaklı memelerinden hayat emeriz*” denilen yazı da Anadolu’nun artık velinimet olarak algılandığını görebiliriz. Anadolu, İstanbul’u koruyan ve doyurandır. Aynı Anadolu, o güne kadar İstanbul tarafından ihmal de edilendir.⁶² Ancak Türk Yurdu’nun ve Türkçü aydınların çabası ile bu durumu değiştirmeye ve Anadolu’ya itibarı iade edilmeye başlamıştır. Bu yazılarda öne çıkan söylemler, Anadolu’nun tanınmasının gerekliliği ve Anadolu’nun mukaddes vatan toprağı olduğuydu. Anadolu’nun tanınması, bilinmesi bir zorunluluk olarak gündemdedir. Anadolu’yu tanımak dönemin en baskın söylemlerinden biri olarak karşımıza çıkar. Zira bilmek ve tanımak, Anadolu’yu vatanlaştıracaktır, aydını halkla buluşturacaktır.

Başta Genç Kalemler olmak üzere, Halka Doğru, Türk Sözü ve Türk Yurdu dergilerinin yayınları gençler üzerinde etkili olmaya başladı. Bunlar öncülüğünde basın, Türk milliyetçiliği ile iç içe geçmiş olan halka doğru hareketini beslemiştir. Etkili bir ideolojik araç olan basın aracılığıyla Türkçü aydınlar, kısa bir sürede ve en ucuz şekilde halka ulaşabildi.⁶³ Basın adeta bir okul gibi okuyucuyu belli konularda yönlendirmeye ve bir kamuoyu oluşturma gücüne sahiptir. Türkçü aydınlar basının bu özelliğinden fazlasıyla yararlandı. Zira milliyetçi kuramların pek çoğunda dikkat çekilen konu, ulus inşasında (nation-bulding) iletişimin ve kitle iletişim araçlarının

⁶⁰ Abdülbaki Fevzi, “Yurdumuzda Gördüklerim”, *Türk Yurdu*, Yıl:2, Sayı:24, (15Teşrinisani 1328), Ankara, Tutibay Yayınları, 2000, ss.410-411. “İzmit”, *Türk Yurdu*, Yıl:2, Sayı:27, (4 Teşrinievvel 1328), Ankara, Tutibay Yayınları, 2000, ss.57-60; “Adapazarı’ndan”, *Türk Yurdu*, Yıl:2, Sayı:27, (15Teşrinisani 1328), Ankara, Tutibay Yayınları, 2000, ss.60-61.

⁶¹ Ispartalı Hakkı, “Köyümden Geliyorum”, *Türk Yurdu*, Yıl:4, Sayı 108, (21 Nisan 1332), Ankara, Tutibay Yayınları, 2000,ss.60-61; “Anadolumuz.Köyümden Geliyorum’dan Nazifa Gelin”, *Türk Yurdu*, Yıl 4, Sayı: 109, (5 Mayıs 1332), ss.73-75, “Köyümden Geliyorum’dan Uzak Hatıralar, Uzak Köyler”, *Türk Yurdu*, Yıl:4, Sayı: 110, (19 Mayıs 19332), ss.87-89; “Anadolumuz: Köyümden Geliyorum’dan: Minasın Mesiresi”, *Türk Yurdu*, Yıl: 4, Sayı:111, (2 Haziran 1332), s.101-104. Anadolu’ya yapılan bu gezinin tamamı Türk Yurdu’nda yayınlanmamıştır. Gezi notları daha sonra kitap haline getirildi. Ispartalı Hakkı, *Köyümden Geliyorum*, Haz. Şevket Aziz Kansu, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1971

⁶² Türk Yurdu, “*Anadolu’ya Dair*”, *Türk Yurdu*, Yıl:4, Sayı 108, (21 Nisan 1332), Ankara, Tutibay Yayınları, 2000 ss.59-60.

⁶³ Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, İstanbul 1989, ss. 28–30.

önemidir. Bireyin belli idealler ile donatılmasında ve o idealler için harekete geçmesini sağlamak noktasında toplumsal iletişimin önemi büyüktür.⁶⁴ Türkçü aydınlar da gençlere yeni idealler sunmak ve bu idealler doğrultusunda harekete geçmelerini sağlamak için dönemin en yaygın iletişim vasıtası olan gazete ve dergileri aktif şekilde kullandı. Toplumsal bir iletişim için ise, her şeyden önce belli bir dilin yaygınlaştırılması gerekiyordu. Zira dil üzerinden türdeş bir toplumsal kültürün inşası için zemin hazırlanmış olacaktı. Osmanlı Türk aydını, Anadolu'nun keşif edilmesini sağlamak, böylece mevcut Anadolu algısını değiştirmek için basını aktif bir şekilde kullandı.

1913'ten itibaren sayıları çok olmasa, sesleri pek gür çıkmasa da Anadolu'ya yönelik bir milliyetçilik isteği ve doğal olarak Anadolu vurgusu, belirginleşmeye başladı. Ancak özellikle 1914'ten sonra bizzat Türk Ocağı içinde ocağın faaliyet sahasına yönelik eleştiriler üzerinden Anadolu'ya yönelme ihtiyacı ve zorunluluğu daha net bir şekilde öne çıkarıldı. Bu isimlerden ilki Ahmet Ferit (Tek)'tir. Ahmet Ferit'e göre, Türk Ocağı'nın misyonunu yerine getirmesinin en öncelikli şartı, faaliyet sahasını Anadolu ile sınırlamasıdır. Böylece Anadolu'ya dayanan bir milliyetçilik anlayışına dikkat çekildiği gibi bunun zorunluluğunu ortaya konuluyordu.⁶⁵

Çanakkale deniz savaşının devam ettiği günlerde Türkçü aydınlar arasında Turan siyasetine yönelik eleştiriler daha da arttı. Genel merkeze yakın olanlar Türkçüler ile İttihatçı olmayan Türkçüler, Turan siyasetine farklı yaklaşıyordu ve çatışma halindeydiler.⁶⁶ Savaşın ağırlaşan koşulları altında Türkçü aydınlar, Turancılık-Anadoluculuk tartışmasını gündeme taşıdı. İlk sinyallerini Çanakkale Savaşı günlerinde İstanbul'un terk edilmesi ihtimali üzerine veren Anadolu yaklaşımı, savaş boyunca kuvvetlenerek devam edecektir.⁶⁷ Türk Ocağı çevresinden İzmir şubesi başkanı Necip

⁶⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz.; Ernest Gellner, Milliyetçiliğe Bakmak, İstanbul, İletişim Yayınları, 1998; Benedict Anderson, Hayali Cemaatler, Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1995, Carlo J. H. Hayes, Milliyetçilik: Bir Din, Çev. Murat Çiftkaya, İstanbul, İz yayınları, 1995, ss.126-127. Bilgin, Nuri, Kolektif Kimlik, İstanbul, Sistem Yayınları 1995; Antony, D. Smith, Milli Kimlik, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004; Miroslav Hroch, Avrupa'da Milli Uyanış, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011

⁶⁵ Erol Köroğlu, Ahmet Ferit (Tek)'in bu uyarıcı yazısının geç kalmış bir yazı olduğunu zira Turan'ın Türkçü gençlerin bir hayali olmaktan çıkıp Enver Paşa açısından devlet politikası haline geldiğine belirtir. Köroğlu, a.g.e., s. 150-151.

⁶⁶ Yahya Kemal Beyatlı, Siyasi ve Edebi Portreler, İstanbul, Fetih Cemiyeti Yayınları, 1986, s.31-36.

⁶⁷ Köroğlu, Ziya Gökalp'ın da 1917'de Turan siyasetini de facto olarak terk ettiğini yazar. Köroğlu, a.g.e., s. 234; Ülken, memleketçilik akımının ilk tohumlarının 1917'de Türk Ocağı içindeki büyük Türkçülüğe karşılık küçük Türkçülük ve ya Türkiyecilik şeklinde belirginleşen tartışmalarla atıldığını belirtir. Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul, Ülken Yayınları, 1992, ss.477-482.

Türkçü, bu tarihlerde Anadolu vurgusunu en kuvvetli şekilde yapan isimlerdendir. Necip Türkçü, 1915'te Türk Ocağı'nda verdiği konferanslarda milli ve hissi yönlerden Turanın vatan sayılamayacağını söyleyerek gençler arasında Anadolu'ya dayanan yeni bir milli bilincin uyandırması gerektiğini savunuyordu.⁶⁸

Anadolu vurgusunu daha kuvvetli bir şekilde ön plana çıkaracak olan Turan eleştirisi ise savaş yıllarında 14 Haziran 1918'de toplanan Türk Ocağı Genel Kongresi'nde Ocak Nizamnamesi'nin ocağın faaliyet sahasına dair açıklamaların yer aldığı ikinci maddesinin değiştirilmesine dair tekliflerde de ortaya çıktı.⁶⁹ Değişiklik tasarısı üzerinden başlayan tartışmalar, özellikle Türk Ocağı'nın faaliyet sahası "bilhassa Türkiyadır" açıklaması üzerinde yoğunlaştı. Açıklamanın nizamnamede yer almasını isteyen Türkçüler, ocağın faaliyet sahasını Anadolu ile sınırlamak istiyordu. Bu tasarı, Nüzhet Sabit⁷⁰ ve Halide Edip gibi isimler tarafından hararetle savunuldu.⁷¹ Her iki isim tarafından da Anadolu Türklerinin herkesten daha çok yardıma muhtaç olduğu üzerinde ısrar edilerek Anadolu'yu temel alan bir milliyetçilik yaklaşımı orta konuyordu. Ancak tüm tartışmalara rağmen, toplantı sonunda "bilhassa Türkiya" ifadesinin kaldırılması kararı alındı.⁷²

Turan siyasetine yönelik eleştiriler Balkanlar'daki kayıpların telafi edilmesini sağlayacak gelişme olarak görülen I. Dünya Savaşı yıllarında yoğunluk kazandı. Yahya Kemal (Beyatlı) ve Kazım Karabekir de⁷³ Turan siyasetini eleştiren isimler arasındadır. Her iki isimde Turan ve Panislamizm siyaseti yerine Anadolu'yu merkez alan bir milliyetçilik anlayışı benimsemeye başladıklarını yazmıştır. Yahya Kemal, ne sebeple olursa olsun halkı ile yabancılaşmış olan aydına, dönmeleri gereken yerin 'anne millet' olduğunu hatırlatır.⁷⁴

⁶⁸ İbrahim Olgun, Necip Türkçü, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1971, s.41; Ömer Faruk Huyugüzel, Necip Türkçü, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1988, s.74.

⁶⁹ Değiştirilmesi istenen madde şuydu: "Cemiyetin maksadı, akvâm-ı İslamiyye'nin bir rükn-i mühimi olan Türklerin milli terbiye ve ilmi içtimaî, iktisadi seviyelerinin terakki ve i'lâsıyla, Türk ırk ve dilinin kemâline çalışmaktır." Komisyon bu maddenin "Ocağın maksadı, Türklerin harsi birliğine ve medeni kemâline çalışmaktır. Ocağın faaliyet sahası bilhassa Türkiya'dır" şeklinde değiştirilmesini teklif etti. Üstel, a.g.e., s.94-111.

⁷⁰ Cüneyt Okay, Bir Meşrutiyet Aydını Nüzhet Sabit, Ankara, Akçağ Yayınları, 2001.

⁷¹ Hilmi Ziya Ülken, Nüzhet Sabit'in ilk hedefinin Anadolu'yu kurtarmak olduğunu yazar. Türk Uşağı adlı basılmamış tiyatrosunda "sizler beyaz ayın canlı çiçekleri, Anadolu'da köklerin Anadolu toprağında kuvvet bulun" diyen Nüzhet Sabit'in vatan derken zulüm altındaki Anadolu'yu kast ettiğini yazar. Ülken, a.g.e., s.342-343.

⁷² Üstel, a.g.e., s.80-100.

⁷³ Kazım Karabekir, *Birinci Cihan Harbine Nasıl Girdik*, İstanbul, Emre Yayınları, 1994, ss.37-81.

⁷⁴ Yahya Kemal Beyatlı, *Çocukluğum, Gençliğim, Siyasi ve Edebi Hatıralarım*, (İstanbul, Fetih Cemiyeti Yayınları, 1986), ss. 132-135. Yahya Kemal, Siyasi ve Edebi Portreler kitabının Ziya Gökalp'a ayırdığı bölümde, Doktor Nazım aracılığıyla Gökalp'la tanıştığı

Halide Edip, “Evimize Bakalım Türkçülüğün Faaliyet Sahası” başlıklı yazısı ile Türk Ocağı Kongresi’ndeki tartışmayı kamuoyuna açma gereğini hissetti. Herkesin evvela kendi evini imar etmesi gerektiğini söyleyen Halide Edip, her açıdan önceliğin Anadolu’ya verilmesi gerektiğini savunuyordu. Halide Edip, önemli bir hususun altını çiziyordu. Türkçü pek çok gencin savaş meydanlarında Anadolu ve onun gerçeği ile tanışma imkanı bulduğunu ve bu ruh hali ile uyanan gençlerin öncelikli olarak memleketlerini aydınlatmaları gerektiğine dikkat çeken Halide Edip, gençler için tek bir rota öneriyordu o da Anadolu’ydu.⁷⁵ Aslında bu açıklama, Osmanlı-Türk aydınının Anadolu’ya yöneliş süreci bağlamında son derece açıklayıcıdır. Zira aydını Anadolu insanını ilk olarak savaş meydanında tanır. Aslında Halide Edip, okuyucularıyla kişisel tecrübelerini paylaşmıştır. Balkan Savaşı yıllarında hastanelerde çalışan Halide Edip, Anadolu’dan gelen gençleri yakından görerek onların olgunluğu, sabrı ve kuvveti karşısında duyduğu hayranlığı *Mev’ud Hüküm* adlı eserinde ele almıştır.⁷⁶ Halide Edip de Anadolu halkını gerçek anlamda savaş meydanında tanımıştır. Benzer bir tecrübeyi yaşayan Falih Rıfkı Atay, Ateş ve Güneş’te savaş meydanında Anadolu’nun farklı yerlerinden gelen gençlerle tanışmasının Anadolu algısını nasıl değiştiğini anlatır. Atay, çöldeki tecrübesi sonunda Anadolu’yu tanımama durumunun, kendi kuşağı için ne derece vahim bir boyut aldığını fark etmiştir.⁷⁷ Atay, Anadolu insanının çöl karşısında gösterdiği bu muazzam mücadelenin unutulup gitmemesi için Ateş ve Güneş’i yazmıştır. Ateş ve Güneş’in önemli özelliklerinden biri; Osmanlı-Türk aydınının değişmeye başlayan Anadolu algısını da yansımasıdır.⁷⁸

---

yıllarda Türkçülüğe daha farklı yaklaştığını yazar: “...Nazım Bey’in Abdülhamit devrinde Paris’teki muhitimizde tanıdığı müfrit Türkçü değildim. Hayalini Türkçülüğe ilk kaptıran her Türkün gördüğü Turan rüyasından uyanmışım. Irk birliği gibi ve saf menşe’lerimize rücu gibi ilk şedid arzularımız bahsinde uslanmışım, kendi vatanımızın o zamanki siyasi hudutları içinde bir Türklüğe razı olmuşum, bin yıl evvelini kable’t-tarih sayarak, bin yıldan beri kökleştığımız Anadolu ve Rumeli topraklarında daha küçük mikyasa da bir Türkçülüğe meyl etmişim.” Beyatlı, *Siyasi ve Edebi...*, s.12.

⁷⁵ Halide Edip, “Evimize Bakalım Türkçülüğün Faaliyet Sahası”, *Vakit*, 30 Haziran 1334 (1918)

⁷⁶ Halide Edip (Adıvar) 1918

⁷⁷ Halide Edip, *Mev’ud Hüküm*, İstanbul, Ayyıldız Matbaası, 1918; Falih Rıfkı Atay, *Ateş ve Güneş*, (İstanbul, 1918), s.8-9.

⁷⁸ Ceyhun, a.g.e. s. 23-25. Demirtaş Ceyhun’unun değerlendirmeleri hem Atay, hem de Halide Edip’in durumuna ışık tutar. Ceyhun, Osmanlı aydınının halkıyla yani Anadolu insanı ile karşılaştığı ve uzun süre birlikte olduğu tek yerin kışla olduğunu ve aydının halkını emir-komuta ilişkisi içinde tanıdığını belirtir. Ceyhun aynı zamanda Yemen, Taif ve Fizanı kaybeden yetkililerin, aydınları Anadolu’ya sürmesinin yani sürgünün de Anadolu’nun tanınmasında etkili olduğunu yazar. Bu nedenle de sürgünler aydınlar için ceza olmaktan çıkmaya başlamıştır. Ceyhun bu duruma örnek olarak Şevket Süreyya Aydemir’i verir.

Halide Edip'in Anadolu'ya dikkat çeken açıklamaları, Fuat Köprülü tarafından sert şekilde eleştirildi. Fuat Köprülü, Yeni Turan kitabının yazarı olduğunu hatırlattığı Halide Edip'i eleştirirken dış Türklerle bağların koparılmamasını savunuyordu.⁷⁹ Halide Edip, cevap yazısında bir kez daha Türklük için tek kaynağın Anadolu olduğuna dikkat çekerek, aydınların faaliyet sahasının öncelikli olarak Anadolu olması gerektiğinin altını çizdi.⁸⁰

Anadolu'ya vurgu yapan bu yaklaşımlar, Balkan Savaşları sonunda başlayıp, I. Dünya Savaşı ile birlikte Arap coğrafyasının da kaybıyla artarak devam etti. İzmir'de İzmir Valisi ve aralarında Celal (Bayar)'ın da bulunduğu İttihatçıların girişimi ile Halka Doğru Cemiyeti Kuruldu.⁸¹ Hemen savaştan sonra, 18 Mart 1919'da Halide Edip'in başkanlığında faaliyete geçen Köycüler Cemiyeti, Anadolu'ya dair söylemleri sürdürdü.⁸² Halide Edip'in, Anadolu'ya dair temel söylemi, Anadolu'yu tanımak ve bilmek gerektiğiydi. Hilmi Ziya Ülken'in çıkardığı Anadolu Mecmuası da bu bağlamdaki önemli yayınlar arasındadır. Derginin amacı, "Anadoluculuk mesleği oluşturmak amacına yönelik olarak hemen her alanda farklı çalışmalar yapmak" şeklinde ortaya konuyordu. Hareketin öncüleri, derginin ilk sayılarını "neden Anadoluculuk" sorusunu cevaplamaya ayırmışlardır. Anadolu'ya yönelmenin gerekçeleri açıklanmıştır. Anadolu'nun yılların ihmali ve horlanmışlığıyla tükendiği vurgulanırken onun gölgesinde yaşayanların bundan habersiz olduğu belirtilir.⁸³ Anadoluculuk hareketi etrafında toplanan isimlerin tarihe yaklaşımı da önemlidir. Türk tarihinin başlangıcı Anadolu'daki Türk yerleşimine yani Malazgirt'e bağlanıyordu.⁸⁴

Aydemir'in daha önce Subay olarak tanıdığı Anadolu halkını Afyonkarahisar hapishanesinde sürgün olduğu günlerde Anadolu halkı ile eşit koşullarda karşılaştığını ve gerçek Anadolu insanın tanıma imkanı yakaladığını yazar: Koşuğların iç hayatı monoton, fakat enteresandı. Anadolu'nun nabızı bu koşuğa çarpıyordu. Biz bin yıldır sahiplendiğimiz bu topraklara galiba henüz yerleşmemiştik" ifadesini de bu durumun yansıması olarak değerlendirir. Ceyhun, a.g.e., s.25.

⁷⁹Köprülüzade Fuat, "Türkçülüğün Gayeleri", *Vakit*, 16 Temmuz 1334 (1918).

⁸⁰ Halide Edip, "Türkiyacılık Yoktur", *Vakit*, 23 Ağustos 1334 (1918)

⁸¹Tunaya, a.g.e., Cilt: I, s.389; Celal Bayar, *Ben de Yazdım :Milli Mücadeleye Giriş*, Cilt: 5 (İstanbul 1967), s. 1550-1552.

⁸² Üstel, a.g.e, s.111

⁸³.Bu eleştirilerde muhatap İstanbul'dur; zaman zaman Anadolu'nun kanıyla beslendiği iddia edilen bu şehre nefret kusulur, Türklüğün son mücadelesinde İstanbul bile Anadolu'ya cephe almıştır. Onlara göre, bu şer ve fesat yuvasını söndürmek Cumhuriyetin birinci vazifesidir. Şiddeti farklı olsa da bütün Anadolucuların vurgulama ihtiyacı duydukları bu tepki bir anlamda hareketin ortaya çıkma gerekçesini de açıklayıcıdır. Dergide yazılarda Ziyaeddin Fahri, Mehmet Halit, Hilmi Ziya, Necip Asım gibi isimler, tarihle ilgili yazılarda Mükremin Halil imzası dikkati çeker. Ülken, a.g.e., s.477-482.

⁸⁴ Füsün Üstel, "Türk Milliyetçiliğinde Anadolu Metaforu", Tarih Toplum, Sayı: 109 (Ocak1993), ss.51-55.

Balkan savaşları sonunda başlayarak Milli mücadele yıllarına kadar uzanan süreçte değişen Anadolu algısını Şevket Süreyya'nın satırlarında bulmak mümkündür: Şevket Süreyya Aydemir, süreç sonunda gelinen noktayı, “*Anadolu ise birden sevildi. Eski devrin kasvetli Anadolusu “Kaba ve Görgüsüz Türkü” artık tarihe karışmıştı. Şimdi milletin adı Türk konuştuğu dil güzel Türkçe idi. Türklük, şerefli bir ululuktu. Vatana ise artık Osmanlı toprağı değil Türk yurdu deniliyordu.*”⁸⁵

Sonuç

Balkanlar'dan geri çekilişin yaratmış olduğu en ağır etki, özgüven kaybı oldu. Zira savaş öncesinde halkın ve yöneticilerin özgüveni zirvede iken savaş sonunda ciddi bir özgüven kaybının yaşandığına tanık oluruz. Balkan Savaşları, büyük acılara sebep olduğu gibi aydınlar arasında yenilginin nedenleri üzerinden bir sorgulamayı da gündeme getirdi. Osmanlı ordusunun neden yenildiği sorusuna, farklı ideolojik yelpazelerden değişik cevaplar verildi. Bu sorgulama aslında Anadolu'nun da kapılarını aralayacak olan dinamikleri barındırıyordu. Balkan Savaşları, başta siyasal olmak üzere sosyal, ekonomik ve düşünsel alanda önemli gelişmelere neden oldu. Savaşın bir hezimet ile sonuçlanması, halk ve aydınlar üzerinde sarsıcı etkiler bıraktı.

Balkan hezimetinin yarattığı özgüven kaybı ve ulusal onurda açtığı yara, Turana uzanacak bir milliyetçiliğe yönelişin temel tetikleyicisi olurken aynı zamanda Osmanlı-Türk aydınının unutulmuş Anadolu'ya ilgisini de sağladı. Balkan Savaşları sonundaki ortamda özellikle de İttihat ve Terakki'nin Türkçülüğü resmi bir ideoloji olarak benimsemesinin de etkisi ile Türk milliyetçiliği yükselişe geçti. Bu doğrultudaki yayınların etkisi ile yeni bir kuşak da yetişti. Zira Balkan Savaşları, bu kuşak üzerinde yarattığı etki ile milli kimlik inşası sürecinin en önemli gelişmelerinden biri oldu.

Osmanlı-Türk aydınının Anadolu'ya yönelişi de bu milli kültür inşası sürecinin önemli aşamalarından biridir. Balkan Savaşları sonrasında yaşananların etkisinin yansıdığı edebi literatür, kolektif hafızanın oluşmasında etkili oldu. Başta Genç Kalemler olmak üzere Türk Yurdu, Halka Doğru, Türk Sözü dergilerindeki yayınlar ve Türk Ocağı vasıtasıyla yeni bir kimlik, yeni bir vatan tanımı ve algısı gündeme gelmeye başladı. Savaştan hemen sonra başlayan I. Dünya Savaşı yıllarında yükselecek olan Anadolu ilgisi, bu yeni vatan algısı ile şekillendi. Genç Kalemler'de başlayan yeni lisan hareketi, bu yeni kimlik anlayışının yeni ve milli dilinin çağrışımı idi. Yine aynı dergi sütunlarında Gökalp'in gündeme getirdiği Yeni hayat da milli bir hayat isteğinin habercisiydi.

---

⁸⁵ Aydemir, a.g.e., s. 58.

Yeni lisan ve yeni hayat hareketleri halka gitmenin zorunluluğu ve gerekliliği üzerinde ısrarla duruyordu. Türk Ocağı'nın girişimi ile başlayan Halka Doğru hareketi bu süreci hızlandırdığı gibi Anadolu ilgisini de besledi. Her üç harekette özünde projektörün Anadolu'ya tutulması gerektiğini ortaya koyuyordu. Artık Anadolu'suz bir kurtuluş imkânı olmadığı, milletin kurtuluşunun Anadolu'dan geçtiği benimseniyordu. Anadolu'yu tanımak, Anadolu'yu bilmek, gençliğin vazifesinin Anadolu'nun sorunlarıyla ilgilenmek olduğu, gençlerin Anadolu'yu gezmeye teşvik edilmesi Anadolu ilgisi bağlamında dönemin baskın söylemleriydi ve değişmeye başlayan algının da ipuçlarını veriyordu. Zira bilinen Anadolu, ideallerindeki Anadolu'dan çok uzakta kendilerine yaban bir yerdir. Bu bakımdan da her şeyden önce mevcut algının değiştirilmesi gerekiyordu.

Balkan Savaşı sonunda aydınlar arasında başlayan Anadolu ilgisi ve bu doğrultuda oluşturulan literatür, bir yanıyla da yeni bir Anadolu imajı oluşturma amacını taşıyordu. Balkan Savaşı yıllarına kadar ağırlıklı olarak asker, zahire ve vergi deposu olarak görülen Anadolu, aslında unutulmuştur. Aydınlar ve gençler için bir sürgün ve mağduriyet yeridir. Anadolu halkı ise, görgüsüz, kaba ve bi-idrakti. Aydın, Anadolu halkını ancak savaşta veya sürgünde tanıma imkânı bulmuştu. Ancak savaş sonunda başlayan Anadolu gezileri ve Anadolu'ya dair oluşturulan yeni literatür ile bu imaj tersine döndürülmeye çalışıldı. Artık Anadolu, gidilecek son vatan toprağı, kök ve öz vatandır. Anadolu halkı ise, kendisine gidilmesi, aydın ile kopukluğunun giderilmesi gereken öz halktır. Anadolu halkı bozulmamış olandır. Kültürün kaynağıdır. Anadolu, gelinen süreçte halk arasında bir aidiyet hissi yaratacak tarihi bir yurt olarak millî kimlik inşası sürecinin de önemli dinamiklerinden biri oldu.

Balkan Savaşı sonunda, Anadolu ilgisinin beslenmesinde olduğu gibi mevcut Anadolu imajının değiştirilmesinde eğitim önemli bir araç oldu. Anadolu halkının eğitimi sorunu, pek çok aydın tarafından temel sorun olarak görülüyordu. Milletin yükselmesi için Anadolu'nun yükselmesinin zorunluluğunu ortaya koyan aydınlar, eğitim aracılığıyla Anadolu'yu kalkındırmanın peşine düştüler. Eğitim, özellikle de vatandaşlık eğitimi, yeni vatan algısını besleyerek Anadolu'nun vatanlaşmasının sihirli anahtarı oldu. Eğitim genç kuşakların Anadolu algısını değiştirerek, onu Anadolu halkı ile de buluşturacaktı. Bu bağlamda özellikle dile ve tarihe önem verilmeye başlandı.

Anadolu ile ilgili literatür, aslında yeni bir milliyetçilik anlayışının da sinyallerini veriyordu. Zira savaş sonunda karşısında iki yol bulan Osmanlı-Türk aydını için Anadolu'ya dayanan bir milliyetçilik anlayış ilk dönemler çok cazip gelmemişti. Daha çok savaşın kayıplarını da telafi etme hissinden

hareketle mevcut sınırları aşan bir Turan milliyetçiliği arzulanmıştı. Ancak gelişmeler, Osmanlı-Türk aydınını Anadolu'ya dayanan bir milliyetçilik anlayışını inşaaya mecbur kıldı. Türkçülükte olduğu gibi Anadolu'ya yöneliş üzerinde de zorunluluklar belirleyici oldu. Aslında bizzat Türkçü aydınlar arasında Turancılığa getirilen eleştiriler de Anadolu vurgusunu ön plana çıkarıyordu. I. Dünya Savaşı yıllarında Turancılık, bizzat bazı Türkçü aydınlar tarafından eleştirilmeye başlandı. Turan karşısında öne çıkarılan ise Anadolu oldu. Anadolu'ya dayalı bir milliyetçilik anlayışı inşa edilmeye başlandı. Temelleri Balkan Savaşları sonrasında atılan, I. Dünya Savaşı yıllarında olgunlaşan Anadolu'ya dayalı milliyetçilik yaklaşımı, Arap coğrafyasının kaybıyla birlikte zorunluluk olarak aydınının karşısına çıktı.

Osmanlı-Türk aydını Anadolu'yu yeniden keşfe çıkarken Anadolu halkı ise, kendini yıllarca hor gören, kaba, cahil ve köylü diye aşağılayan aydına karşı şüphe içindedir. Falih Rıfkı Atay, 1918'de Kanal Cephesi'nden İstanbul'a dönerken bir kuşağın da trajedisini yansıtacak açıklamalarda bulunur. Anadolu sığınılacak tek mekândır. Ancak Anadolu'nun İstanbul'a ve hükümete; "*hınç, şüphe ve güvensizlikle*" baktığını yazan Atay, İttihatçılar, "*yüz binlerce çocuğunu memesinden sökerek alıp götürdükleri bu anaya*"⁸⁶ kendileri ve pişmanlıklarından başka bir şey vermezler diyerek gelinen noktayı gayet açık bir şekilde ortaya koyar. Türk aydını pişmanlıkları ile Anadolu ve Anadolu halkına gider.

İmparatorluğun çalkantılı yıllarına tanık olan, Balkanların kaybıyla vatan kaybetmenin sarsıcı etkisi ile tanışan Cumhuriyet'in ilk kuşak yönetici ve aydınları, formasyonlarını bu sürecin şekillendirdiği ortamda ve dinamikler çerçevesinde aldı. Bu durum, aralarında Balkan topraklarında doğmuş olanların da bulunduğu Cumhuriyetin ilk kuşak yöneticilerini, başka kuşaklara göre daha fazla uyardı ve biletti. Cumhuriyetin ilk kuşak yönetici elitlerinin vatanın kaybedilme ihtimalini yüreklerinde taşımasının yarattığı etki, ulus devlet inşasına yansdı. İnşa sürecinde bazı uygulamalardaki katılığın kökenleri bu ağır tecrübeye aranmalıdır.

Kaynakça

Abdülbaki Fevzi, "*Yurdumuzda Gördüklerim*", Türk Yurdu, Yıl:2, Sayı:24, (15Teşrinisani 1328), Ankara, Tutibay Yayınları, 2000

Abdülbaki Fevzi, "*İzmit*", Türk Yurdu, Yıl:2, Sayı:27, (4 Teşrinievvel 1328), Ankara, Tutibay Yayınları, 2000

---

⁸⁶ Atay, *a.g.e.*, s. 101.

- Abdülbaki Fevzi, “*Adapazarı’ndan*”, Türk Yurdu, Yıl:2, Sayı:27, (15Teşrinisani 1328), Ankara, Tutibay Yayınları, 2000
- Abdülfeyyaz Tevfik, “*Anadolu Yavrusu*”, Halka Doğru, Yıl: I, Sayı: 5 (9 Mayıs 1329)
- Adivar, Halide Edip, Mor Salkımlı Ev, İstanbul, Atlas Kitapevi, 1992
- Ahmet Şerif, Anadolu’da Tanin, Cilt: I, Haz. Mehmed Çetin Börekçi, Ankara Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999
- Aka Gündüz, “*Darül Harpten Mektuplar*”, Tanin, 24-28 Şubat 1913.
- Akçuraoğlu Yusuf, “*Halka*”, Halka Doğru, Yıl:I, Sayı: 22(5 Eylül 1329)
- Akçuraoğlu Yusuf, “*Halka*”, Halka Doğru, Yıl:I, Sayı: 23 (12 Eylül 1329)
- Akçuraoğlu Yusuf, “*Halka 5*”, Halka Doğru, Yıl:I, Sayı: 31 (7 Teşrinisani 1329)
- Akyüz, Yahya, “*Eğitim Alanında Aydınların Özeleştirisi ve Balkan Savaşları*”, Tarih ve Toplum, No: 228, Aralık 2002
- Alangu, Tahir, Ömer Seyfettin Ülkücü Bir Yazarın Romanı, İstanbul, May Yayınları, 1968
- Ali Canip (Yekta Bahir) “*Milli, Daha Doğrusu Kavmi Edebiyat Ne Demektir*”, Genç Kalemler, Cilt: II, Numara:4 (26 Mayıs 1327)
- “*Milli Lisan ve Milli Edebiyat*”, Genç Kalemler, Cilt:2, Numara: 3 (6 Mayıs 1327)
- “*Milli Edebiyat Meselesi I*”, Genç Kalemler, Cilt:2, Numara 9 (19 Haziran 1327)
- Ali Canip-Ziya Gökalp, “*Yeni Lisan*”, Genç Kalemler, Cilt: II, Numara:2 (27 Nisan 1327)
- Althusser, Louis, İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları, İstanbul, İletişim Yayınları, 1989
- “*Anadolu’ya Dair*”, Türk Yurdu, Yıl:4, Sayı 108, (21 Nisan 1332), Ankara, Tutibay Yayınları, 2000
- Anderson, Benedict, Hayali Cemaatler, Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1995
- Arai, Masami, Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003
- Arıkan, Zeki, “*Balkan Savaşı ve Kamuoyu*”, Dördüncü Askeri Tarih Semineri Bildiriler, Ankara, Genel Kurmay Başkanlığı Yayınları, 1989
- Atay, Falih Rıfkı, Ateş ve Güneş, İstanbul, 1918.
- , Batış Yılları, İstanbul, Dünya Yayınları, 1963

- Aydemir, Şevket Süreyya, Suyu Arayan Adam, İstanbul, Remzi Kitapevi, 1995
- Bayar, Celal, Ben de Yazdım: Milli Mücadeleye Giriş, Cilt: 5 İstanbul 1967
- Beyatlı, Yahya Kemal, Çocukluğum Gençliğim Siyasi ve Edebi Hatıralarım, İstanbul fetih Cemiyeti Yayınları 1986
- , Siyasi ve Edebi Portreler, İstanbul, Fetih Cemiyeti Yayınları, 1986
- Bilgin, Nuri, Kolektif Kimlik, İstanbul, Sistem Yayınları 1995
- Ceyhan, Nesime, “1911-1922 Yılları Türk Hikâyesine Kaynak: Harp”, Turkish Studies, Volume, 4/11-II Winter 2009
- , II. Meşrutiyet Dönemi Türk Hikayesi(1908-1918), İstanbul, Selis Yayınları, 2009
- Ceyhun, Demirtaş, Türk Edebiyatındaki Anadolu, İstanbul, Sis Çanı Yayınları, 1996
- Duman, Haluk Harun, Balkanlara Veda Basın ve Edebiyatta Balkan Savaşı (1912-1913), İstanbul, Duryap Yayıncılık, 2005
- Enginün, İnci, Yeni Türk Edebiyatı, Tanzimat'tan Cumhuriyete (1839-1923), İstanbul, Dergâh Yayınları, 2010
- Ergün, M., II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri 1908-1914, Ocak Yayınları, İstanbul 1996
- Falih Rıfkı (Atay), “Anadolu Seyahatleri”, Tanin, 12 Temmuz 1913.
- “Türk Gücü”, Tanin, 8 Nisan 1913.
- “Hususi Mektepler”, Tanin, 5 Mayıs 1913
- “Günün Sonu”, Tanin, 14 Haziran 1913
- , “Düşünceler”, Tanin, 1 Ağustos 1913
- Fuat Sabit, “Anadolu Duygularından”, Türk Yurdu, Yıl:2, Sayı:28, (29 Teşrinisani 1328), Ankara, Tutibay Yayınları, 2000
- Gellner, Ernest, Milliyetçiliğe Bakmak, İstanbul, İletişim Yayınları, 1998
- Güntekin, Reşat Nuri, Anadolu Notları, Cilt: I, İstanbul, İnkılap Yayınları, 1968
- Halide Edip (Adivar), “Felaketlerden Sonra Milletler”, Türk Yurdu, Yıl:2, Sayı:40 16 Mayıs 1329, Ankara, Tutibay Yayınları, 2000
- , “Evimize Bakalım Türkçülüğün Faaliyet Sahası”, Vakıf, 30 Haziran 1334
- “Türkiyacılık Yoktur”, Vakıf, 23 Ağustos 1334
- Mev'ud Hüküm, İstanbul, Ayyıldız Matbaası, 1918

- “*Halka Doğru Gidenler*”, Halka Doğru, Sayı: 24 (19 Eylül 1324), ss. 185-186.
- Hayes, Carlto J. H, Milliyetçilik: Bir Din, Çev. Murat Çiftkaya, İstanbul, İz yayınları, 1995
- Hroch, Miroslav, Avrupa’da Milli Uyanış, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011
- Huyugüzel, Ömer Faruk, Necip Türkçü, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1988
- Ispartalı Hakkı, “*Köyümden Geliyorum*”, Türk Yurdu, Yıl:4, Sayı 108, (21 Nisan 1332), Ankara, Tutibay Yayınları, 2000
- , “*Anadolumuz: Köyümden Geliyorum’dan Nazıfa Gelin*”, Türk Yurdu, Yıl 4, Sayı: 109, (5 Mayıs 1332), Ankara, Tutibay Yayınları, 2000
- , “*Anadolumuz: Köyümden Geliyorum’dan: Minasin Mesiresi*”, Türk Yurdu, Yıl: 4, Sayı:111, (Haziran 1332), Ankara, Tutibay Yayınları, 2000
- , “*Köyümden Geliyorum’dan Uzak Hatıralar, Uzak Köyler*”, Türk Yurdu, Yıl:4, Sayı: 110, (19 Mayıs 19332), Ankara, Tutibay Yayınları, 2000
- Ispartalı Hakkı, *Köyümden Geliyorum*, Haz. Şevket Aziz Kansu, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1971
- Kazım Karabekir, Birinci Cihan Harbine Nasıl Girdik, İstanbul, Emre Yayınları, 1994
- Köprülüzade Fuat, “*Türkçülüğün Gayeleri*”, Vakit, 16 Temmuz 1334 (1918).
- Koroğlu, Erol, Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) *Propagandan Millî Kimlik İnşasına*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004
- Kushner, David, Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876-1908), Çev. R. Ertem, F. Erdem, İstanbul, Kervan Yayınları, 1979
- Lauzan, Stephan, Osmanlı’nın Bozgun Yılları Hastanın Başında Kırk Gün Kırk Gece, Haz. Seyfettin Ünlü, İstanbul, Beyan Yayıncılık, 1990
- Maraşlıoğlu, “*Mukaddes Kinler: Zaruri Bir Mukayese*”, Halka Doğru, Yıl: I, Sayı: 41 (6 Kânunusani 1329)
- Nazım, “*Acıklı Bir Sohbet*”, Halka Doğru, No:8, (30 Mayıs 1913)
- Odabaşı, İsmail Arda, II. Meşrutiyet Dönemi Basın ve Fikir Dünyasında Genç Kalemler Dergisi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2006
- Okay, Cüneyt, Bir Meşrutiyet Aydını Nüzhet Sabit, Ankara, Akçağ Yayınları, 2001
- Olgun, İbrahim, Necip Türkçü, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1971
- Öğün, Süleyman Seyfi, “*Bir Avrupalı Gözüyle Türkçülük*”, Tarih ve Toplum, Sayı:114, (Haziran 1993)
- Ömer Seyfettin, “*Yeni Lisan*”, Genç Kalemler, Cilt: II, Sayı: 1, (Nisan 1327)

- , “*Pamuk İpliği*”, Genç Kalemler, Cilt: II, Sayı: 4, (Haziran 1327)
- , “*Bomba*”, Genç Kalemler, Cilt: II, Sayı:9, (1327)
- , “*Primo Türk Çocuğu*”, Genç Kalemler, Cilt: II, Sayı: 13, (Kânunuevvel 1327)
- , “*Türk Sözü*”, Türk Sözü, Yıl: I, Sayı: I, (12 Nisan 1330)
- , “*Halk Nedir*”, Türk Sözü, Yıl: I, Sayı: I, (18 Nisan 1330)
- Özden, Mehmet, “*Bir Halkçı Münevverler Platformu: Halka Doğru Dergisi (1913-1914)*”, Milli Folklor, Yıl, 23, Sayı: 89, 2011.
- Parvus, “*Devlet ve Millet*”, Türk Yurdu, Yıl:2, Sayı: 27, (15 Teşrinisani 1328) Ankara, Tutibay Yayınları, 2000
- , “*Türk Gençlerine Mektup I*”, Türk Yurdu, Yıl:2, Sayı:41, (30 Mayıs 1329), Ankara, Tutibay Yayınları, 2000
- , “*Türk Gençliğine Mektup*”, *Türk Yurdu*, Yıl:2, Sayı:45, (25 Temmuz 1329), Ankara, Tutibay Yayınları, 2000
- “*Köylüler ve Devlet*”, Türk Yurdu, Yıl:1, Sayı:9 (20 Nisan 1328), Ankara, Tutibay Yayınları, 2000
- Sarıнай, Yusuf, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları (1921-1931)*, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1994
- Satı Bey, Vatan İçin, Kader Matbaası, İstanbul, 1329
- Smith, Antony D., Milli Kimlik, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004
- Şehabettin Süleyman, “*Anadolu ve Gençliğin Vazifesi*”, Türk Yurdu, Yıl:2, Sayı:34, (21 Şubat 1328), Ankara, Tutibay Yayınları, 2000
- Şirin, Funda Selçuk, “The Traumatic Legacy of The Balkan Wars for Turkish Intellectuals”, War and Nationalism, The Balkan Wars, 1912-1913, and Their Sociopolitical Implications, Edited by, Hakan Yavuz and Isa Blumi, Utah Press, 2013, s.679-703.
- Topçu, Ümmühan, *Anadoluculuk Hareketi ve Türk Edebiyatına Etkileri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1999
- Toprak, Zafer, “*Osmanlı Narodnikleri Halka Doğru Gidenler*”, Toplum ve Bilim, Sayı: 24 (Kış 1984)
- , “*Aydın, Ulus-Devlet ve Popülizm*”, Türk Aydını ve Kimlik Sorunu, Der. Sabahattin Şen, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1995
- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, 3 Cilt, İstanbul, Hürriyet Yayınları Vakfı, 1988

- Tüccarzade İbrahim Hilmi, Maarifimiz ve Servet-i İlmiyemiz, Haz. Melek Doksay Gökdoğan, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000
- Uçarol, Rıfat, Gazi Ahmet Muhtar Paşa (1839-1919) Askeri Siyasi Hayatı, İstanbul, Filiz Kitapevi, 1989
- Ülken, Hilmi Ziya, Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi, İstanbul, Ülken Yayınları, 1992
- Üstel, Füsun, “Türk Milliyetçiliğinde Anadolu Metaforu”, *Tarih Toplum*, Sayı: 109 (Ocak1993)
- , Türk Ocakları (1912-1931), İstanbul, İletişim Yayınları, 2004
- , Makbul Vatandaşın Peşinde, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005
- Yöntem, Ali Canip, Ömer Seyfettin, İstanbul, Muallim Halit Kütüphanesi, 1935
- , “Devirlerden Hatıralar”, *Yakın Tarihimiz*, Sayı: 1, Cilt:1, (Mart 1962)
- Ziya Gökalp, “Halk Medeniyeti I Başlangıç”, *Halka Doğru*, Yıl: I, Sayı: 14 (10 Temmuz 1329)
- , “Halk Medeniyeti II: Resmi Teşkilat, Halk Teşkilatı”, *Halka Doğru*, Yıl: I, Sayı: 19 (15 Ağustos 1329)